

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)
за I квартал 2025 року
Випуск 20

КОМІТЕТ НААУ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА
2025

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	3
1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	3
1.2. Законопроекти.....	3
II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	4
2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	4
2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	11
2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	15
2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей.....	19
2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	21
2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів.....	24
2.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів.....	25
2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	28
GAVRYLYAK v. Ukraine (№60692/16).....	28
III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	29
3.1. Дисертації.....	29
3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	29

Відповідальний редактор Бюлетеня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Бузанов Д. В., Водоп'ян Т. В.,
Попіка І. А., Тута І. В.,
Ліфляничик С.І, Максименко О.О,
Осадча А. В., Кухаренко О.О.

Контакти:
04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська, 3, 5-й поверх

Комітет НААУ з питань сімейного права

Голова Комітету Гретченко Л. Л.

Електронна пошта: l.hretchenko@mail.unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України від 08 січня 2025 року №4191-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання реалізації права на отримання громадянства України другим із подружжя громадянина України, який бере (брав) участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, а також щодо деяких інших питань, пов'язаних із громадянством, імміграцією та правовим статусом іноземців та осіб без громадянства»

Закон спрямовано на створення умов для реалізації права на отримання громадянства України другим із подружжя громадянина України, який бере (брав) участь у захисті територіальної цілісності та недоторканності України, а також на забезпечення належного правозастосування окремих норм законів України «Про громадянство України», «Про імміграцію» та «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства».

Повний текст Закону за посиланням:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4191-20#Text>

1.2. Законопроекти

Проект Закону України «Про наставництво

Номер, дата реєстрації: 13200 від 21.04.2025.

Метою законопроекту є визначення правових, організаційних та процедурних засад державної політики у сфері наставництва.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56238>

Проект Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо уточнення деяких положень, пов'язаних із утриманням дітьми своїх непрацездатних батьків»

Номер, дата реєстрації: 13125 від 20.03.2025.

Метою законопроекту є дотримання принципу правової визначеності норм законодавства шляхом уточнення положень Сімейного кодексу України, які пов'язані з утриманням дітьми своїх непрацездатних батьків.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56044>

Проект Закону України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо уточнення деяких положень, пов'язаних із утриманням дітьми своїх непрацездатних батьків»

Номер, дата реєстрації: 13125 від 20.03.2025.

Метою законопроекту є дотримання принципу правової визначеності норм законодавства шляхом уточнення положень Сімейного кодексу України, які пов'язані з утриманням дітьми своїх непрацездатних батьків.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56044>

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 70 Сімейного кодексу України щодо уточнення обставин, які дають підстави для відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі майна у судовому порядку»

Номер, дата реєстрації: 13049 від 27.02.2025.

Метою законопроекту є уточнення обставин, які дають підстави для відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі майна у судовому порядку шляхом встановлення можливості відступлення від засад рівності часток подружжя при поділі майна у судовому порядку у зв'язку з ухиленням від виконання прямих батьківських обов'язків з утримання дитини, а саме наявністю заборгованості за аліментами.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55893>

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 18 Сімейного кодексу України щодо уточнення способів захисту сімейних прав та інтересів, що стосуються участі у вихованні дитини»

Номер, дата реєстрації: 13050 від 27.02.2025.

Метою законопроекту є доповнення способів захисту сімейних прав та інтересів, що стосуються участі у вихованні дитини.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55891>

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 161 Сімейного кодексу України щодо розгляду спорів про визначення роздільного місця проживання дітей»

Номер, дата реєстрації: 13052 від 27.02.2025.

Законопроект спрямований на удосконалення порядку розгляду спорів про визначення роздільного місця проживання дітей.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55899>

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 268 Сімейного кодексу України щодо уточнення питань участі мачухи, вітчима у вихованні пасинка, падчерки»

Номер, дата реєстрації: 13057 від 28.02.2025.

Законопроект спрямований на удосконалення положень Сімейного кодексу України щодо обов'язку мачухи, вітчима брати участь у вихованні пасинка, падчерки.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55909>

Проект Закону України «Про внесення змін до статті 185 Сімейного кодексу України щодо врегулювання деяких положень стосовно участі батьків у додаткових витратах на дитину»

Номер, дата реєстрації: 13051 від 27.02.2025.

Метою законопроекту є гарантування участі обох батьків у додаткових витратах на дитину за наявності відповідного судового спору.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55889>

II. СУДОВА ПРАКТИКА

4

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 22.01.2025 у справі №753/7776/22

Позивач не позбавлена можливості в порядку поділу майна подружжя порушувати перед судом питання про стягнення компенсації частини сплачених за попереднім договором грошових коштів або в разі укладення основного договору купівлі-продажу пред'являти вимоги щодо права на частку у придбаній квартирі.

Підстав для визнання права на частку майнових прав за попереднім договором купівлі-продажу квартири немає, оскільки такий договір є договором про наміри укласти в майбутньому основний договір купівлі-продажу та не надає стороні цього договору право на отримання частки майнових прав відповідно до положень статті 635 ЦК України.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила визнати за нею майнові права на ½ частки квартири в житловому будинку, будівництво якого не завершено.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, позивач посилялася на те, що між нею та відповідачем був зареєстрований шлюб, у період якого відповідач придбав за спільні грошові кошти подружжя майнові права на квартиру шляхом підписання попереднього договору купівлі-продажу квартири.

Станом на день звернення до суду сторони перебувають у процесі розірвання шлюбу. Зі свого боку, оскільки після розірвання шлюбу відповідач може зареєструвати право власності на спірну квартиру за собою, тобто право власності виникне в нього вже після розірвання шлюбу, а, відповідно, квартира буде вважатися його особистою власністю, позивач просила позов задовольнити.

Відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом, у якому просив визнати майнові права на спірну квартиру його особистою власністю.

Обґрунтовуючи зустрічні позовні вимоги, відповідач посилався на те, що 11.09.2020 він за особисті кошти придбав у власність майнові права на спірну квартиру. Зокрема, відповідач 04.09.2020 продав квартиру, яка йому належала на праві особистої власності на підставі договору дарування. У договорі купівлі-продажу вартість квартири вказана 325 869 грн, однак фактично вона була продана за 930 655 грн, тобто за ринковою вартістю, яка підтверджується звітом про оцінку майна. Інша частина коштів на придбання спірної квартири, а саме 579 590 грн, йому подарували його батьки.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції вирішено первісний позов позивача та зустрічний позов відповідача задовольнити частково. Визнав за позивачем право власності на 49/125 частки, а за відповідачем – на 76/125 частки спірної квартири. В іншій частині позовів позивача та відповідача суд відмовив.

Суд першої інстанції мотивував рішення тим, що відповідач у період шлюбу набув майнові права на спірну квартиру на підставі попереднього договору купівлі-продажу квартири від 11.09.2020, за умовами якого він вніс 1 510 245 грн, з яких 325 869 грн є особистими коштами відповідач, а решта 1 184 375 грн – спільні сумісні кошти подружжя.

Отже, 27/125 частки є особистою власністю відповідача, а решта 98/125 частки – спільним майном подружжя, що в кінцевому розрахунку становить 76/125 частки відповідача і 49/125 частки позивача.

Постановою апеляційного суду було задоволено апеляційну скаргу забудовника та частково задоволено апеляційну скаргу відповідача. Рішення суду першої інстанції скасував, ухвалив нове рішення, яким відмовив у задоволенні первісного позову позивача та зустрічного позову відповідача.

Апеляційний суд мотивував постанову тим, що укладання між забудовником та відповідачем попереднього договору купівлі-продажу квартири не породжує переходу до позивача та відповідача майнових прав на спірну квартиру, тому суд першої інстанції дійшов помилкового висновку про наявність підстав для часткового задоволення позовів та визнання за сторонами майнових прав на цей об'єкт нерухомості в порядку поділу майна подружжя. У зв'язку з укладенням попереднього договору купівлі-продажу квартири та сплатою грошових коштів у розмірі 1 510 245 грн за цим договором позивач не позбавлена можливості в порядку поділу майна подружжя порушувати перед судом питання про стягнення компенсації частини сплачених за цим договором грошових коштів.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивач звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій просила скасувати постанову апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Верховний Суд касаційну скаргу позивача залишив без задоволення, а постанову апеляційного суду без змін, вказавши на відсутність підстав для його скасування.

У постанові Верховний Суд звернув увагу на обґрунтованість висновків апеляційного суду з огляду на те, що відповідно до умов попереднього договору покупця набуває право власності на майнові права після підписання ним акту прийому-передачі майнових прав, передача та приймання майнових прав між сторонами договору не відбулася, тобто саме собою укладання попереднього договору купівлі-продажу квартири не породжує переходу до відповідача та позивача майнових прав на квартиру.

Верховний Суд вказав на правильність висновків апеляційного суду про те, що в зв'язку з укладенням попереднього договору купівлі-продажу квартири та сплатою грошових коштів в розмірі 1 510 245 грн за цим договором, позивач не позбавлена можливості в порядку поділу майна подружжя порушувати перед судом питання про стягнення компенсації частини сплачених за цим договором грошових коштів або в разі укладення основного договору купівлі-продажу пред'являти вимоги щодо права на частку у придбаній квартирі.

Проте підстав для визнання права на частку майнових прав за попереднім договором купівлі-продажу квартири немає, оскільки такий договір є договором про наміри укласти в майбутньому основний договір купівлі-продажу та не надає стороні цього договору право на отримання частки майнових прав відповідно до положень статті 635 ЦК України.

Частиною 1 ст. 635 ЦК України встановлено, що попереднім є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором.

Аналіз вказаної норми права свідчить про те, що відсутні будь-які обмеження щодо виду або предмета договору, який можуть зобов'язатися укласти сторони у майбутньому на підставі попереднього договору, тому така домовленість може бути досягнута сторонами щодо будь-яких договорів: про відчуження нерухомого чи рухомого майна, об'єкта незавершеного будівництва, майбутніх об'єктів нерухомості, надання послуг, виконання робіт, надання майна в оренду тощо.

Сутність попереднього договору полягає у виконанні таких функцій: спонукання до укладення в майбутньому основного договору шляхом встановлення відповідного обов'язку; фіксація умов основного договору.

Отже, попередній договір створює для сторін одне основне зобов'язання: укласти протягом узгодженого терміну певний тип цивільно-правового договору на заздалегідь узгоджених умовах.

Одним із завдань попереднього договору є те, що він повинен забезпечити відносини між сторонами до укладення основного договору, гарантувати реальну можливість через певний час набути відповідні права на тих самих умовах, які існували в момент укладення попереднього договору, навіть у тому разі, коли одна зі сторін втратить інтерес до цих правовідносин.

Визначення майнового права як права очікування та повноваження власника таких прав надано у висновках Верховного Суду України, викладених у постановках від 10.02.2016 у справі №6-2124цс15, від 16.03.2016 у справі №6-290цс16, від 23.03.2016 у справі №6-289цс16, від 30.03.2016 у справах №6-3129цс15 та №6-265цс16, від 20.04.2016 у справі №6-2994цс15, від 25.05.2016 у справі №6-503цс16, від 07.12.2016 у справі №6-1111цс16, а також постанові Верховного Суду від 05.07.2023 у справі №759/24141/19.

Майнове право – це обмежене речове право, за яким власник цього права наділений деякими, але не всіма правами власника майна, і яке свідчить про правомочність його власника отримати право власності на нерухоме майно або інше речове право на певне майно в майбутньому.

Водночас ч. 1 ст. 328 ЦК України встановлено, що право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів.

У частині 2 ст. 331 ЦК України чітко вказано, що право власності на новостворене нерухоме майно (житлові будинки, будівлі, споруди тощо) виникає з моменту завершення будівництва (створення майна). Якщо договором або законом передбачено прийняття нерухомого майна до експлуатації, право власності виникає з моменту його прийняття до експлуатації. Якщо право власності на нерухоме майно відповідно до закону підлягає державній реєстрації, право власності виникає з моменту державної реєстрації.

Таким чином, Верховний Суд зробив висновок про те, що суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального права у спірних правовідносинах та не допустив порушень норм процесуального права, які б давали підстави для скасування оскарженого судового рішення, тому доводи касаційної скарги є безпідставними.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124833639>.

Постанова Верховного Суду від 19.02.2025 у справі №761/17817/19

З урахуванням змін до СК України правовий режим приватизованої земельної ділянки змінювався. Зокрема, в період часу з 08.02.2011 до 12.06.2012 включно земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, визнавалася спільною сумісною власністю подружжя; до 08.02.2011 та після 12.06.2012 така земельна ділянка належала до особистої приватної власності чоловіка або дружини, яка використала своє право на безоплатне отримання частини земельного фонду.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом, у якому просила визнати за нею майнові права на ½ частки квартири в житловому будинку, будівництво якого не завершено.

Позивач звернулася з позовом до відповідача про визнання майна спільною сумісною, особистою власністю та поділ спільного сумісного майна подружжя.

Позов мотивовано тим, що сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, у період якого придбали майно, що є спільною сумісною власністю подружжя та складається з: частки у розмірі 77,66% квартири 1; квартири 2; автомобіля марки «Toyota»; земельної ділянки.

Квартира 2 та автомобіль «Toyota», придбані за відповідними договорами купівлі-продажу, зареєстровані на позивача та відповідача відповідно. Право власності на квартиру 1 зареєстровано за відповідачем на підставі свідоцтва про право власності.

Також позивач уклала з банком кредитний договір, на підставі якого було надано відновлювальну кредитну лінію в сумі 157 962 дол. США, а для забезпечення виконання умов кредитного договору між відповідачем та банком укладено договір поруки.

За підрахунками позивача спільними коштами подружжя було сплачено 77,66% кредитних коштів, з урахуванням відсотків за користування кредитом, а після розірвання шлюбу позивачкою особисто власними коштами як боржником за зазначеним вище кредитним договором було сплачено достроково решта суми заборгованості за кредитом.

На час звернення до суду позивач разом з дітьми фактично користуються і проживають у меншій квартирі 2, а відповідач – у більшій квартирі 1. Між ними виник реальний спір щодо утримання та користування зазначеним майном та його поділу, оскільки, на думку позивача, квартира 1 не є цілком повністю спільним майном подружжя, враховуючи її одноособову сплату за кредитними зобов'язаннями, при цьому на її утриманні перебувають діти, а відповідач, як батько спільних дітей сторін, не виконує належним чином свої зобов'язання. За час спільного проживання з відповідачем у зареєстрованому шлюбі її дохід був майже в п'ять разів вище за дохід відповідача.

До спільного майна подружжя належить і земельна ділянка, право власності на яку зареєстроване за відповідачем та яку останній набув шляхом приватизації (безоплатної).

Позивач з урахуванням заяви про збільшення позовних вимог просила:

- визнати об'єктом спільної сумісної власності сторін таке майно: 1) квартиру 1, що на праві власності зареєстрована за відповідачем, де частка квартири, що складає спільну сумісну власність подружжя, становить 77,66% вартістю 2 770 287 грн; 2) квартиру 2, що на праві власності зареєстрована за позивачем, вартістю 1 890 000 грн; 3) автомобіль марки «Toyota», що зареєстрований на ім'я відповідача, вартістю 214 200 грн; 4) земельну ділянку, що зареєстрована на ім'я відповідача, вартістю 510 000 гривень;

- поділити зазначене майно шляхом: виділення та визнання за відповідачем права приватної власності на квартиру 2, автомобіль марки «Toyota» та земельну ділянку; виділення та визнання за позивачем права приватної власності на квартиру

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, яке залишене без змін постановою апеляційного суду, вирішено позов позивача задовольнити частково. Визнано об'єктами спільної сумісної власності сторін: квартиру 1, квартиру 2, автомобіль марки «Toyota». У порядку поділу майна подружжя визнано за позивачем та відповідачем право власності на: ½ частини квартири 1; ½ частини квартири 2; ½ частини автомобіля марки «Toyota». В іншій частині позову позивача відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що сторонами було набуто майно за час шлюбу і за кошти, які отримані, у тому числі, за кредитним договором, які позивачем використано в інтересах сім'ї (що не заперечували сторони протягом розгляду справи в суді), а тому зазначене вище майно є спільним майном подружжя.

Спірна земельна ділянка передана у власність відповідачу на підставі розпорядження органу самоврядування для ведення садівництва на території Немішаївської селищної ради. Отже, ця земельна ділянка є особистою приватною власністю відповідача, режим спільного сумісного майна подружжя на цю земельну ділянку не поширюється, відповідно поділу не підлягає.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішеннями судів попередніх інстанцій, позивач звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою, у якій, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права, просила скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду, а також направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд касаційну скаргу позивача задовольнив частково, зокрема: рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині визнання автомобіля та квартири 2 спільною сумісною власністю скасувати та ухвалити в цій частині нове рішення про відмову в задоволенні цих позовних вимог; рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог позивача про поділ земельної ділянки залишити без змін; рішення судів першої та апеляційної інстанцій в частині позовних вимог про поділ квартири 1 передати до суду першої інстанції.

Щодо позовних вимог про визнання майна об'єктами спільної сумісної власності сторін

Верховний Суд звернув увагу на те, що позовні вимоги про визнання майна об'єктом спільної сумісної власності не є належним способом захисту прав сторін на такий поділ.

У зв'язку із вказаним судові рішення в частині задоволення позовних вимог про визнання об'єктами спільної сумісної власності подружжя квартири 1 та автомобіля марки «Toyota» належить скасувати та ухвалити в цій частині нове судове рішення про відмову в задоволенні цих позовних вимог.

Окрім того, судові рішення в частині відмови в задоволенні позовних вимог про визнання об'єктами спільної сумісної власності квартири 1 та земельної ділянки слід змінити, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови, оскільки суди відмовили в їх задоволенні з інших мотивів.

Спосіб захисту порушеного права повинен бути таким, що найефективніше захищає або відновляє порушене право позивача, тобто повинен бути належним. Належний спосіб захисту повинен гарантувати особі повне відновлення порушеного права та/або можливість отримання нею відповідного відшкодування (див. пункт 8.54 постанови Великої Палати Верховного Суду від 11.01.2022 у справі №910/10784/16).

Приватноправовими нормами визначене обмежене коло підстав відмови у судовому захисті цивільного права та інтересу особи, зокрема, до них належать: необґрунтованість позовних вимог (встановлена судом відсутність порушеного права або охоронюваного законом інтересу позивача); зловживання матеріальними правами; обрання позивачем неналежного способу захисту його порушеного права/інтересу; вплив позовної давності (див., зокрема, постанову Касаційного цивільного суду від 08.11.2023 у справі №761/42030/21, постанову Касаційного цивільного суду від 11.12.2023 у справі №607/20787/19).

У справах позовного провадження факт проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу, як і інші юридичні факти, належить до предмета доказування і підлягає встановленню при ухваленні судового рішення, якщо цей факт пов'язаний з будь-якими заявленими позовними вимогами. Суд зобов'язаний встановити наявність або відсутності обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи (стаття 76 ЦПК). У резолютивній частині рішення у справах позовного провадження суд має зробити висновок про задоволення позову чи про відмову в позові повністю або частково щодо кожної із заявлених вимог. Вимоги про встановлення юридичного факту не є вимогами, які забезпечують ефективний захист прав у справах про поділ майна подружжя, а лише підставою для вирішення такої справи (див. пункти 41, 44 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23.01.2024 у справі №523/14489/15-ц).

При розгляді справ про поділ спільного сумісного майна подружжя (жінки та чоловіка, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі) встановлення обсягу спільно нажитого майна є передусім питаннями доведення відповідних обставин, спростування чи неспростування презумпції спільної сумісної власності, які суд вирішує в мотивувальній частині свого рішення. Крім того, відповідне судове рішення лише підтверджує наявність режиму спільного сумісного майна, і для такого підтвердження заявлення вимоги про визнання певних об'єктів спільним сумісним майном та, як наслідок, зазначення в резолютивній частині судового рішення про таке визнання не є необхідним. Ефективним способом захисту за таких умов є саме вирішення вимоги про поділ спільного сумісного майна (див. пункт 70 постанови Великої Палати Верховного Суду від 23 січня 2024 року у справі №523/14489/15-ц (провадження №14-22цс20)).

Щодо позовних про поділ земельної ділянки

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації земельної ділянки, що перебувала у її, його користуванні, або одержана внаслідок приватизації земельних ділянок державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій, або одержана із земель державної і комунальної власності в межах норм безоплатної приватизації, визначених Земельним кодексом України (п. 5 ч. 1 ст. 57 СК України).

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до статті 61 СК України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11.01.2011 статтю 61 СК України доповнено частиною п'ятою такого змісту: об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації. Вказана норма набула чинності з 08.02.2011, однак була виключена на підставі ЗУ «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо майна, що є особистою приватною власністю дружини, чоловіка» від 17.05.2012, який набрав чинності 13.06.2012. Натомість статтю 57 СК України доповнено пунктом 5 частини першої, згідно з яким особистою приватною власністю дружини, чоловіка є земельна ділянка, набута нею, ним за час шлюбу внаслідок приватизації.

З урахуванням вказаних змін до СК України правовий режим приватизованої земельної ділянки змінювався. При цьому тільки в період часу з 08.02.011 до 12.06.2012 включно земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації, визнавалася спільною сумісною власністю подружжя; до 08.02.2011 та після 12.06.2012 така земельна ділянка належала до особистої приватної власності чоловіка або дружини, яка використала своє право на безоплатне отримання частини земельного фонду.

Аналогічний висновок по застосуванню норм ЗУ «Про внесення змін до статті 61 СК України щодо об'єктів права спільної сумісної власності подружжя» від 11.01.2011 зроблений у постановках Верховного Суду від 20.06.2018 у справі №1311/832/12, від 12.11.2018 у справі №753/6139/14-ц, від 12.06.2019 у справі №409/1959/15-ц.

Суди встановили, що спірна земельна ділянка була передана у власність відповідачу 04.11.2010 на підставі розпорядження органу місцевого самоврядування. Отже, ця земельна ділянка є особистою приватною власністю відповідача, режим спільного сумісного майна подружжя на цю земельну ділянку не поширюється, відповідно, поділу як майно подружжя вона не підлягає.

За таких обставин суди зробили обґрунтований висновок, що земельна ділянка не належить до спільної сумісної власності подружжя. Тому судові рішення в цій частині належить залишити без змін.

Щодо позовних вимог про поділ в натурі квартири 2 та автомобіля марки «Toyota»

Тлумачення статті 61 СК України свідчить, що спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна чи майнових прав, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені із цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були набуті чи оформлені (див. зокрема, постанову Касаційного цивільного суду від 05.01.2024 у справі №755/12204/18).

Законом встановлено презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуте ними в період шлюбу. Ця презумпція може бути спростована, й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує (див., зокрема, постанову Великої Палати Верховного Суду від 11.10.2023 у справі №756/8056/19).

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (ч. 1 ст. 70 СК України).

Поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, здійснюється шляхом виділення його в натурі, а у разі неподільності присуджується одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними (ч. 1 та ч. 2 ст. 71 СК України), або реалізується через виплату грошової чи іншої матеріальної компенсації вартості його частки (ч. 2 ст. 364 ЦК України).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі №209/3085/20 зроблено такі висновки: «Спосіб захисту права або інтересу має бути таким, щоб у позивача не виникала необхідність повторного звернення до суду (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 26.01.2021 року у справі №522/1528/15-ц (пункт 58)). Велика Палата Верховного Суду зауважує, що найбільш ефективне вирішення спору про поділ спільної сумісної власності подружжя досягається тоді, коли вимоги позивача охоплюють усе спільно набуте у шлюбі майно, зокрема й неподільне. Це відповідатиме принципу процесуальної економії, згідно з яким штучне подвоєння судового процесу є неприпустимим, бо вирішення справи у суді має усунути необхідність у новому зверненні до суду для вжиття додаткових засобів захисту (див. постанови Великої Палати Верховного Суду від 19.01.2021 року у справі №916/1415/19 (пункт 6.13), від 26.01.2021 року у справі №522/1528/15-ц (пункт 82)). Спосіб захисту права є ефективним тоді, коли він забезпечуватиме поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення – гарантуватиме можливість отримати відповідну компенсацію. Тобто цей захист має бути повним і забезпечувати у такий спосіб досягнення мети правосуддя та процесуальну економію (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 22.06.2020 року у справі №910/3009/18 (пункт 63)).

Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом (речення перше абзацу другого ч. 1 ст. 71 СК України). Тобто суд має вирішити переданий на його розгляд спір про поділ спільної сумісної власності саме тоді, коли подружжя не домовилося про порядок такого поділу. Вирішення цього спору, зокрема щодо неподільної речі, не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна, а саме про виплату одному із них компенсації іншим співвласником і про гарантії її отримання. Якщо одна зі сторін спору довірила його вирішення суду, відповідний конфлікт треба вичерпати внаслідок ухвалення судового рішення та подальшого його виконання.

Велика Палата Верховного Суду зауважує, що приписи ч. 4 та ч. 5 ст. 71 СК України та ст. 365 ЦК України з урахуванням принципу розумності (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) треба розуміти так: (а) правила про необхідність попереднього внесення коштів на депозитний рахунок суду стосуються тих випадків, коли позивач (один із подружжя чи колишній чоловік,

колишня дружина) згідно зі статтею 365 ЦК України заявив вимогу про припинення права відповідача на частку у спільній власності (такі кошти забезпечують отримання відповідачем грошової компенсації); (б) якщо позивач (один із подружжя чи колишній чоловік, колишня дружина) таку вимогу не заявив (а вимагає, наприклад, поділити неподільну річ шляхом виділення її у власність відповідача та стягнення з нього грошової компенсації замість частки позивача у праві спільної сумісної власності на цю річ), то підстави для внесення ним відповідної суми коштів на депозитний рахунок суду відсутні.

Велика Палата Верховного Суду вважає помилковим висновок апеляційного суду про те, що таке стягнення призведе до порушення права відповідача на мирне володіння його майном (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції), зокрема внаслідок нібито примусового набуття права власності на автомобіль і відсутності згоди на виплату компенсації позивачці. Відповідач є власником цієї речі як такої, яку він придбав разом із позивачкою у шлюб, тобто у спільну сумісну власність. Тому не є примусовим набуттям права приватної власності стягнення з одного співвласника такого майна компенсації на користь іншого співвласника, який відмовляється від своєї частки у праві спільної сумісної власності на неподільну річ, щоби врегулювати конфлікт щодо користування та розпорядження нею. Більше того, суд не позбавляє відповідача його частки у праві на це спільне майно, а через рішення про стягнення з останнього відповідної компенсації збалансовує інтереси двох співвласників, які не дійшли згоди щодо долі неподільної речі».

У постанові Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 12.06.2023 у справі №712/8602/19 зазначено, що «у разі укладення кредитного договору та отримання грошей на придбання нерухомості одним із подружжя до укладення шлюбу, за умови подальшого виконання кредитного зобов'язання подружжям під час шлюбу, той із подружжя, який не укладав кредитний договір, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини суми, що вносилась на виконання кредитного зобов'язання. Сплата подружжям частини коштів за кредитним договором, укладеним одним із них для придбання квартири, не змінює правового статусу квартири, оскільки кредитний договір укладений не в період перебування сторін у шлюбі й зобов'язання з повернення кредиту за зазначеним договором виникло у позичальника. Той з подружжя, який не був стороною кредитного договору, після розірвання шлюбу має право на компенсацію половини сум, що вносились на виконання кредитного зобов'язання, та не має права на компенсацію частки вартості нерухомого майна або на певну частку нерухомості».

У разі поділу спільної сумісної власності необхідно настільки, наскільки це можливо, встановити, для кого зі сторін спору майно, яке є предметом поділу, має більше значення, враховуючи різні обставини його набуття та використання сім'єю (див. пункт 66.1 постанови Великої Палати Верховного Суду від 08.02.2022 у справі №209/3085/20).

У справі, що переглядається, Верховний Суд вказав, що вирішення цього спору, зокрема, щодо неподільної речі, не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна. Якщо одна зі сторін спору довірила його вирішення суду, відповідний конфлікт треба вичерпати внаслідок ухвалення судового рішення та його виконання надалі. Судові рішення не забезпечують вимоги, що конфлікт про поділ майна подружжя повинен бути вирішений внаслідок ухвалення судового рішення та його виконання надалі та не має зумовлювати у співвласників потребу після судового рішення домовлятися про порядок поділу цього ж майна, а саме про виплату одному з них компенсації іншим співвласником і про гарантії її отримання.

За таких обставин суди зробили передчасний висновок щодо визнання права на частку за кожним із подружжя на квартири та автомобіль. Тому оскаржені рішення в цій частині належить скасувати, а справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125433916>.

Майно фізичної особи – підприємця, яке використовується для здійснення господарської діяльності, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів. Використання зазначеного майна одним з подружжя для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано під час обрання способу поділу цього майна з урахуванням положень статті 71 СК України, відповідно до якої речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності, а вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя.

Позов мотивований тим, що сторони перебували в зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду. За час спільного подружнього життя було придбано нерухоме майно, право власності на яке зареєстровано за відповідачем.

Посилаючись на те, що відповідач відмовляється добровільно здійснити поділ спільного майна, позивач просив суд: 1) визнати спільною сумісною власністю таке майно: квартиру 1, нежитлове приміщення 1, квартиру 2, нежитлове приміщення 2, місце для зберігання індивідуального автотранспорту; 2) виділити у власність позивачу: нежитлове приміщення 2, припинивши право спільної сумісної власності; квартиру 1, припинивши право спільної сумісної власності; 3) визнати за сторонами по ½ частини квартири 2, нежитлового приміщення 1, місця для зберігання індивідуального транспорту.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції позов позивача задоволено частково. Визнано спільною сумісною власністю подружжя таке нерухоме майно: квартиру 2, нежитлове приміщення 1, місце для зберігання індивідуального транспорту, нежитлове приміщення 2. У порядку поділу майна подружжя визнано за позивачем та відповідачем право власності по ½ частини нерухомого майна: квартири 2, нежитлового приміщення 1, місця для зберігання індивідуального транспорту, нежитлового приміщення 2. У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено. Вирішено питання розподілу судових витрат.

Визнаючи квартиру 2 спільною сумісною власністю подружжя та здійснюючи її поділ в рівних частках, суд вказав, що вона набула відповідачем під час шлюбу з позивачем. При цьому відповідач не довела придбання квартири за особисті кошти, а її посилання на використання для сплати пайових внесків грошових коштів, отриманих від батьків, не знайшло свого підтвердження під час вирішення справи з огляду на невиконання відповідачем ухвали про призначення судової експертизи давності документів та ненадання документів, якими вона заперечувала належність майна до спільної власності подружжя. Показання свідків матері відповідача та невістки відповідача суд першої інстанції оцінив критично, оскільки вважав, що ці покази не можуть бути беззаперечними та достатніми доказами джерел походження коштів відповідача за укладеними договорами, зважаючи на встановлені обставини справи.

Визнаючи нежитлові приміщення спільною сумісною власністю подружжя, та здійснюючи їх поділ у рівних частках, суд врахував, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між ними з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів поділу його між подружжям.

Суд встановив, що презумпцію спільності права власності подружжя на вказане майно не спростовано, оскільки ці приміщення придбані відповідачем під час перебування в зареєстрованому шлюбі з позивачем.

Належність на праві спільної сумісної власності подружжя місця для зберігання індивідуального транспорту відповідач не оспарювала.

Щодо поділу між сторонами квартири 1 та визнання її спільною сумісною власністю суд першої інстанції встановив, що договір купівлі-продажу цієї квартири не був зареєстрований відповідачем в Бюро технічної інвентаризації і власниками спірної квартири на час вирішення спору зареєстровані інші особи, які не залучені до участі у розгляді справи як співвідповідачі. За таких обставин суд першої інстанції відмовив у задоволенні позовних вимог щодо цієї квартири.

Постановою апеляційного суду частково задоволено апеляційну скаргу відповідача. Рішення суду першої інстанції в частині визнання за кожним з подружжя права власності на ½ частини нерухомого майна в порядку поділу майна подружжя змінено. Визнано за позивачем право власності на ¼ частини таких об'єктів нерухомого майна: квартири 2, нежитлового приміщення 1, нежитлового приміщення 2, місця для зберігання індивідуального транспорту. Визнано за відповідачем право власності на ¼ частини таких об'єктів нерухомого майна: квартири 2, нежитлового приміщення 1, нежитлового приміщення 2, місця для зберігання індивідуального транспорту. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції про наявність підстав для визнання вказаного вище нерухомого майна спільною сумісною власністю подружжя.

Водночас, здійснюючи поділ вказаного майна, апеляційний суд з огляду на положення ч. 2 ст. 70 СК України відступив від рівності часток подружжя, вказавши, що під час перебування у шлюбі позивач, відомості про доходи якого у період шлюбних відносин відсутні, не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї та ухилявся від участі в утриманні дітей.

Рішення суду першої інстанції в частині вимог щодо квартири 1 в апеляційному порядку не оскаржувалося та апеляційним судом не переглядалося.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивач подав касаційну скаргу, в якій просив скасувати постанову апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Відповідач подала касаційну скаргу, в якій просила скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду в частині задоволених позовних вимог позивача та ухвалити в цій частині нове судове рішення про відмову в позові.

Верховний Суд вирішив задовольнити касаційну скаргу позивача, скасувати постанову апеляційного суду, рішення суду першої інстанції залишити без змін, а також відмовити в задоволенні касаційної скарги відповідача.

Постанова Верховного Суду мотивована тим, що апеляційний суд, відступаючи від рівності часток подружжя, безпідставно поклав на позивача тягар доведення відсутності обставин, передбачених ч. 2 ст. 70 СК України, на які посилається відповідач. Фактично суд апеляційної інстанції застосував концепцію негативного доказу, вказавши, що позивач не спростував доводів відповідача про те, що він за час шлюбу не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї (ухилявся від належної участі в утриманні дітей) та не надав доказів, що за час шлюбу працював, отримував будь-які доходи чи в інший спосіб дбав про матеріальне становище сім'ї.

Однак такий підхід суперечить принципу змагальності сторін та розподілу тягара доказування у розглядуваній категорії справ, на необхідність застосування якого вказував Верховний Суд, зокрема, у постанові від 05.12.2018 у справі №456/828/17.

За обставин справи саме відповідач, яка наполягала на збільшенні її частки при поділі майна подружжя, мала надавати докази на підтвердження наявності підстав, передбачених ч. 2 ст. 70 СК України.

Водночас матеріали справи не містять доказів, які б підтверджували наявність обставин, передбачених ч. 2 ст. 70 СК України, зокрема, що позивач не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, ухилявся від участі в утриманні дітей, приховував, знищував чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

З огляду на викладене суд першої інстанції дійшов цілком обґрунтованого висновку про часткове задоволення позову та поділ спільного майна подружжя між сторонами у рівних частках.

Щодо доводів відповідача про придбання спірного майна за кошти, отримані від її підприємницької діяльності, Верховний Суд дійшов таких висновків.

Одним із видів розпоряджання власністю є право власника використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності, крім випадків, встановлених законом; законом можуть бути встановлені умови використання власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності (стаття 320 ЦК України).

Згідно зі ст. 52 ЦК України фізична особа – підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, крім майна, на яке згідно із законом не може бути звернено стягнення.

Фізична особа – підприємець, яка перебуває у шлюбі, відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм особистим майном і часткою у спільній сумісній власності подружжя, яка належатиме їй при поділі цього майна.

Отже, майно фізичної особи – підприємця, яке використовується для здійснення господарської діяльності, вважається спільним майном подружжя, як і інше майно, набуте в період шлюбу, за умови, що воно придбане за рахунок належних подружжю коштів.

Використання зазначеного майна одним з подружжя для здійснення підприємницької діяльності може бути враховано під час обрання способу поділу цього майна з урахуванням положень статті 71 СК України, відповідно до якої речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності, а вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя.

Системний аналіз зазначених норм матеріального права дає підстави для висновку, що майно фізичної особи – підприємця може бути об'єктом спільної сумісної власності подружжя і предметом поділу між подружжям з урахуванням загальних вимог законодавства щодо критеріїв визначення правового режиму спільного сумісного майна подружжя та способів його поділу, а також за наявності підстав для втручання у здійснення підприємницької діяльності.

Відповідні висновки викладені неодноразово, підтримані Верховним Судом у постановках від 11.09.2019 у справі №2107/3988/2012, від 06.11.2019 у справі №161/11764/15-ц, від 11.12.2019 у справі №553/1271/18, від 19.02.2020 у справі №279/6459/14-ц, від 24.07.2024 у справі №175/993/21.

Встановивши, що спірні нежитлові приміщення придбані під час перебування сторін у зареєстрованому шлюбі, а відповідач не спростувала презумпцію спільності майна подружжя, суд першої інстанції обґрунтовано визнав його спільною власністю подружжя та здійснив поділ у рівних частках.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125734328>.

Постанова Верховного Суду від 26.03.2025 у справі №520/48/18

У разі визнання права особистої власності позивача на спірне нерухоме майно за рішенням суду (за його позовом як одного з подружжя (співвласника) про поділ спільного майна) спільна сумісна власність подружжя і право власності на частку другого з подружжя припиняється, та право на частку другого з подружжя переходить до позивача. Водночас другий з подружжя як власник всього спірного нерухомого майна (а не лише його частини) набуває статус іпотекодавця, запис про що може бути внесено до державного реєстру, про що може бути зазначено в рішенні суду.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, в якому просила: розірвати шлюб, який укладений між сторонами; у порядку поділу майна подружжя визнати за позивачем право приватної власності на житловий будинок.

Позовну вимогу про розірвання шлюбу обґрунтовано тим, що сторони спільно не проживають, шлюбних відносин не підтримують. Відповідач не цікавиться сім'єю та дитиною, не бере участі в її утриманні та вихованні. Фактичне місце проживання відповідача їй невідоме.

Позовну вимогу про поділ майна подружжя обґрунтовано тим, що під час шлюбу за договором купівлі-продажу було придбано житловий будинок, який зареєстровано на ім'я відповідача. Проте кошти у розмірі 10 000 дол. США на придбання будинку були позичені позивачем особисто у третьої особи. Оскільки зазначену позику, яка є особистою заборгованістю позивачки, вона під час фактичних шлюбних відносин не повернула, а повернула після припинення таких відносин з відповідачем, вважає, що спірний житловий будинок не може вважатися спільним майном подружжя, а має бути визнаний її особистою приватною власністю.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції задоволено позовну заяву позивача до відповідача. Зокрема, суд розірвав шлюб між сторонами та визнав за позивачем право приватної власності на житловий будинок.

Рішення суду першої інстанції в частині вирішення позовної вимоги про розірвання шлюбу мотивовано тим, що шлюбні відносини між сторонами припинено, поновити сімейні стосунки неможливо.

У частині задоволення позовної вимоги про поділ майна подружжя місцевий суд керувався тим, що на придбання будинку сторони позичили кошти в 2005 році, а позику позивачка самостійно повернула після 2009 року. Суд також взяв до уваги, що у спірному будинку позивачка проживає разом з дитиною, з 2009 року самостійно несе витрати на утримання будинку, відповідач будинком не користується з 2009 року.

Не погодившись із вказаним рішенням суду першої інстанції, ТОВ «ФК «Укртехфінанс», яке не брало участі у справі, оскаржило його в апеляційному порядку.

В апеляційній скарзі ТОВ «ФК «Укртехфінанс» зазначає, що оскаржувані рішення порушено його права як іпотекодержателя, оскільки позивач на час ухвалення рішення мала заборгованість за кредитним договором, на забезпечення якого між відповідачем та первісним кредитором (іпотекодержателем) було укладено іпотечний договір, предмет іпотеки – житловий будинок. Суд першої інстанції безпідставно не залучив іпотекодержателя до участі у справі та не встановив усіх обставин, які мають значення для вирішення справи.

Постановою апеляційного суду задоволено апеляційну скаргу ТОВ «ФК «Укртехфінанс». Рішення суду першої інстанції скасовано в частині поділу майна подружжя, ухвалено нове рішення про відмову в позові в цій частині. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Постанову мотивовано тим, що іпотекодержатель не може бути у цій справі стороною, зокрема співвідповідачем. Водночас апеляційний суд виснував, що незалучення ТОВ «ФК «Укртехфінанс» (новий кредитор, іпотекодержатель) призвело до порушення його прав як правонаступника банку. Розгляд спору за відсутності іпотекодержателя, неповідомлення позивачкою інформації щодо перебування спірного майна в іпотечі, неповідомлення кредитора про набуття права власності позивача на спірний будинок та припинення права власності відповідача на спірний будинок у сукупності можуть свідчити про намагання позивачки уникнути відповідальності перед кредитором та надалі звернення стягнення на предмет іпотеки, яким є спірний житловий будинок.

Апеляційний суд вважав, що суд першої інстанції не з'ясував усіх обставин справи, не визначив характер спірних правовідносин, коло осіб, права та інтереси яких повинні бути враховані під час розгляду цієї справи, не встановив, які норми права підлягають застосуванню, що призвело до неправильного вирішення справи.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Позивач звернулася до Верховного Суду з касаційною скаргою на постанову апеляційного суду. Позивач просила суд скасувати постанову апеляційної інстанції, а рішення суду першої інстанції залишити без змін, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права.

Верховний Суд вирішив касаційну скаргу позивача задовольнити частково, скасувати постанову апеляційного суду в частині вирішення позовної вимоги про визнання за позивачем права приватної власності на житловий будинок у порядку поділу майна подружжя, справу в цій частині передати на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

У статті 17 ЗУ «Про іпотеку» наведено перелік підстав припинення іпотеки, який не є вичерпним, але інші підстави, які не зазначені у цьому переліку, у будь-якому випадку мають бути передбачені цим Законом.

Серед підстав припинення іпотеки відсутній юридичний факт переходу права на частку в праві спільної власності на майно, що перебуває у спільній сумісній власності.

У разі задоволення позову одного з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, другий з подружжя, який не був стороною договору іпотеки, а надав лише згоду на вчинення договору іпотеки другим з подружжя, стає співіпотекодавцем. Рішення суду про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, є підставою для внесення до державного реєстру запису про те, що така особа є співіпотекодавцем (постанова Верховного Суду 02.08.2023 у справі №753/4368/13-ц).

Відповідно до ст. 23 ЗУ «Про іпотеку» визначено, що в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором в обсязі і на умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Наслідки переходу права власності на предмет іпотеки до третьої особи, зазначені у ст. 23 ЗУ «Про іпотеку», виникають лише у разі зміни суб'єкта права власності (особи власника).

Отже, у разі визнання права особистої власності позивача на спірне нерухоме майно за рішенням суду за його позовом як одного з подружжя (співвласника) про поділ спільного майна спільна сумісна власність подружжя і право власності на частку другого з подружжя припиняється, та право на частку другого з подружжя переходить до позивача, водночас другий з подружжя як власник всього спірного нерухомого майна (а не лише його частини) набуває статус іпотекодавця, запис про що може бути внесено до державного реєстру, про що може бути зазначено в рішенні суду.

У справі, яка переглядається, виник спір між подружжям щодо поділу спільного майна шляхом визнання права особистої приватної власності за позивачем на нерухоме майно, що є предметом іпотеки за кредитними зобов'язаннями самого позивача.

Матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи.

Отже, іпотекодержатель не може бути у цій справі стороною, зокрема співвідповідачем, про що правильно зазначив апеляційний суд.

Разом з тим іпотека є специфічним видом забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні його власника, який обмежений у правомочності самостійно розпоряджатися нерухомим майном. Особливістю цього виду забезпечення виконання зобов'язання є те, що обтяження майна іпотекою відбувається незалежно від зміни власника такого майна.

Верховний Суд зазначив, що іпотекодержатель може мати процесуальний інтерес як обтяжувач речового права, або такий інтерес може бути зумовлений і необхідністю дотримання принципу добросовісності з боку подружжя під час виконання боргових зобов'язань та поділу майна, що передано в іпотеку.

Зазначене вище дає підстави вважати, що за певних обставин іпотекодержатель може бути залучений до участі у справі як третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

З урахуванням наведеного Верховний Суд зробив такі висновки:

- у справі за позовом одного з подружжя до другого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, матеріально-правову і процесуальну заінтересованість у результаті справи мають лише сторони цієї справи. Іпотекодержатель залежно від конкретних обставин справи може мати процесуальний інтерес до участі у справі про поділ майна подружжя, який може бути реалізований через його залучення до участі у справі як третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору (статті 52, 53 ЦПК України);

- такими обставинами є, зокрема: існування матеріально-правового зв'язку зі стороною, на боці якої виступає третя особа, за обов'язкової відсутності спору про право з протилежною стороною у справі; можливість виникнення у майбутньому у третьої особи права на позов або пред'явлення до неї позовних вимог зі сторони позивача чи відповідача;

- суд залучає іпотекодержателя у справі за позовом одного з подружжя до другого з подружжя про визнання права на частку в праві спільної власності на майно, яке перебуває в іпотеці, до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, за умови, якщо з урахуванням конкретних обставин справи встановить, що рішення суду може вплинути на права та обов'язки іпотекодержателя.

Зазначені висновки узгоджуються з висновками Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, викладеними у постанові від 03.07.2023 у справі №523/8641/15, на яку посилається позивач у касаційній скарзі.

Апеляційний суд встановив, що спірний житловий будинок є предметом іпотеки за договором іпотеки, іпотекодавцем за яким є відповідача, з метою забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором, боржником за яким є позивач.

Задовольнивши апеляційну скаргу ТОВ «ФК «Укртехфінанс» як особи, що мала бути залучена до участі у справі як третя особа, апеляційний суд помилково керувався тим, що незалучення судом першої інстанції товариства до участі у справі призвело до неправильного вирішення справи судом, оскільки свідчить про намагання позивача уникнути відповідальності перед кредитором та перешкодить надалі звернути стягнення на предмет іпотеки.

Верховний Суд зазначив, що апеляційний суд залишив поза увагою, що у разі задоволення позову новий кредитор (іпотекодержатель) не буде позбавлений права задовольнити свої вимоги шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки у позасудовому чи судовому порядку або визнання прав іпотекодержателя (за відсутності запису про обтяження спірного майна у державному реєстрі).

Водночас апеляційний суд не взяв до уваги вимоги п. 1 ч. 1 ст. 365 ЦПК України, відповідно до якого суддя-доповідач у порядку підготовки справи до апеляційного розгляду з'ясовує питання про склад учасників судового процесу. У разі встановлення, що рішення суду першої інстанції може вплинути на права та обов'язки особи, яка не брала участі у справі, залучає таку особу до участі у справі як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору.

З огляду на вказане вище Верховний Суд дійшов висновку, що постановою суду апеляційної інстанції в частині вирішення позовної вимоги про визнання за позивачкою права приватної власності на спірний житловий будинок у порядку поділу майна подружжя підлягає скасуванню, а справа в цій частині – направленню на новий розгляд до апеляційного суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126431580>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

Постанова Верховного Суду від 12.02.2025 у справі №490/4574/24

Тлумачення ст. 202 СК України свідчить про те, що необхідною умовою для виникнення обов'язку повнолітніх дітей утримувати своїх батьків є наявність двох обов'язкових підстав: непрацездатність батьків та потреба у матеріальній допомозі.

Обов'язок повнолітніх дітей з утримання своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей з утримання батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із вказаних умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу.

При встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі.

Задоволення позову про стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків у разі наявності судового рішення про стягнення аліментів з відповідача на утримання дітей та наявність заборгованості зі сплати аліментів на утримання дітей автоматично не матиме наслідком порушення прав дітей, оскільки права дітей відповідача захищені як нормами СК України, так і наявним судовим рішенням на їх користь, яке у разі невиконання буде виконуватися у примусовому порядку.

1. Обставини справи

У червні 2024 року позивачка звернулася до суду з позовом до відповідача (свого сина) про стягнення аліментів.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що вона є пенсіонеркою за віком, отримує пенсію у розмірі 5 885,00 грн, іншого доходу не має. Після смерті чоловіка проживає сама. Її становище є нужденним, оскільки пенсії, яку вона отримує, недостатньо для повноцінного існування.

Позивачка вказувала, що має повнолітнього сина, який працює на посаді судді, отримує заробітну плату в розмірі понад 100 000,00 грн, що свідчить про його можливість надавати їй матеріальну допомогу, проте він відмовляється це робити.

З урахуванням наведеного позивачка просила суд стягнути з відповідача аліменти на своє утримання у розмірі 25 відсотків від його заробітку (доходу) щомісяця.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду мотивовано тим, що позивачка не надала доказів на підтвердження обставин, з яким закон пов'язує можливість стягнення аліментів на утримання непрацездатних батьків, зокрема вона не довела факт непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі.

З наведених підстав судом не враховано факт визнання позову відповідачем. Визнання позову порушуватиме права дітей відповідача, позаяк існує заборгованість зі сплати ним аліментів на утримання дітей, у тому числі неповнолітнього сина.

Суд першої інстанції зазначив, що за рішенням суду з відповідача стягнуто аліменти на утримання малолітнього сина в розмірі 1/4 частини з усіх видів заробітку (доходу) щомісяця, але не менш ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 13.10.2023 і до досягнення дитиною повноліття, а також стягнуто аліменти на утримання дочки, яка продовжує навчання, у розмірі 1/4 частини всіх видів заробітку (доходів) відповідача,

але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, починаючи з 13.10.2023 і до закінчення навчання в університеті, а саме до 30.06.2026, а в разі продовження навчання – до досягнення дочкою двадцяти трьох років.

Крім того, у провадженні суду перебуває справа за скаргою стягувача на бездіяльність державного виконавця щодо незвернення стягнення на майно боржника (відповідача) у рамках виконавчих проваджень щодо стягнення аліментів на утримання дітей.

Суд першої інстанції вказав, що представнику позивачки відомо про вищевказані обставини.

При цьому, якщо відповідач дійсно визнає позов, він вправі надавати матеріальну допомогу матері та виконувати свій обов'язок з її утримання у добровільному порядку.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивачки задоволено частково.

Рішення суду першої інстанції змінено, виключено з мотивувальної частини рішення посилання суду на обставини, які суд уважав встановленими на підставі матеріалів справи за скаргою на бездіяльність державного виконавця щодо незвернення стягнення на майно боржника у рамках виконавчих проваджень. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Постанову суду апеляційної інстанції мотивовано тим, що районний суд дійшов правильного висновку по суті вирішення спору, оскільки позивачка не довела, що вона є непрацездатною особою, що її пенсії не вистачає для повноцінного існування, а інші джерела доходу у неї відсутні. При цьому визнання відповідачем позову вказує на те, що він може утримувати матір у добровільному порядку.

Не погодившись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, позивачка оскаржила їх в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Тлумачення ст. 202 СК України свідчить про те, що необхідною умовою для виникнення обов'язку повнолітніх дітей утримувати своїх батьків є наявність двох обов'язкових підстав: непрацездатність батьків та потреба у матеріальній допомозі.

Положеннями статті 205 СК України передбачено, що суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі або у частці від заробітку з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін. При визначенні розміру аліментів та додаткових витрат суд бере до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків.

У пункті 21 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 №3 «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» судам роз'яснено, що обов'язок повнолітніх дочки, сина утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (стаття 202 СК України), не є абсолютним. У зв'язку із цим суд на вимогу дочки, сина, до яких пред'явлено позов про стягнення аліментів, зобов'язаний перевірити їхні доводи про ухилення батьків від виконання своїх обов'язків щодо них (стаття 204 СК України).

З указаного вбачається, що обов'язок повнолітніх дітей з утримання своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: 1) походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (зокрема, усиновлення); 2) непрацездатність матері, батька; 3) потреба матері, батька в матеріальній допомозі. Зобов'язання повнолітніх дітей з утримання батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї із вказаних умов. Обов'язок повнолітніх дітей не пов'язується з їх працездатністю і можливістю надавати батькам матеріальну допомогу.

При встановленні, чи батьки потребують матеріальної допомоги, повинні враховуватися будь-які обставини, які свідчать про необхідність у матеріальній допомозі.

У постанові Верховного Суду від 18.11.2020 у справі №757/52096/18 (провадження №61-964Осв20) зазначено, що отримання матір'ю чи батьком доходів, які є більшими за прожитковий мінімум, автоматично не свідчить, що батько (мати) не потребують матеріальної допомоги.

Вирішуючи спір, суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, формально відмовив у задоволенні позову, пославшись на те, позивачка не довела факт непрацездатності та потреби в матеріальній допомозі. Суди не надали належної правової оцінки доводам позовної заяви та наданим позивачкою доказам, не встановлено, чи наявні обставини, з якими закон пов'язує обов'язок повнолітніх дітей утримувати своїх батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги.

При цьому суди встановили, що позивачка є пенсіонером за віком, тобто особою похилого віку, а відповідач – її син, є особою молодого віку, працездатним, отримує дохід.

Ні суд першої інстанції, ані суд апеляційної інстанції не з'ясував питання розміру доходу позивачки, її витрат, умов та місця проживання, стану здоров'я тощо, як і не з'ясував питання можливості відповідача утримувати свою матір у силу вимог норм СК України.

При цьому у справі не встановлено підстав, передбачених положеннями ст. 204 СК України, для звільнення відповідача від обов'язку утримувати непрацездатну матір.

Суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, не врахував заяву відповідача про визнання позову, пославшись, зокрема, на недоведеність позову, а також на те, що визнання позову порушуватиме права дітей відповідача, оскільки існує заборгованість зі сплати ним аліментів на утримання дітей.

Суди попередніх інстанцій не звернули увагу, що права дітей відповідача захищені як нормами СК України, так і наявним судовим рішенням на їх користь, яке у разі невиконання буде виконуватися у примусовому порядку.

Таким чином, висновки, зроблені судами попередніх інстанцій, є передчасними.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду касаційну скаргу позивачки задовольнив частково, рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції скасував із направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125125018>.

Постанова Верховного Суду від 26.02.2025 у справі №361/1506/22

Жодним нормативно-правовим актом не визначено, що додаткова винагорода поліцейським у розмірі 30 000,00 грн є грошовим забезпеченням, що не має постійного характеру.

У пункті 1 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146, чітко визначено, що аліменти справляються з додаткової винагороди за основним місцем роботи, яка, зі свого боку, входить до структури грошового забезпечення поліцейських.

Таким чином, аліменти мають стягуватися в частці від усіх видів доходу боржника. Тому фактично навіть до прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 виконавець мав би враховувати всі види надходжень боржника для визначення розміру аліментів.

У постанові Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 №1264 лише підтверджено необхідність стягнення аліментів з урахуванням додаткової винагороди. Раніше законодавство просто не містило норми про отримання додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану. Тому з урахуванням змін у законодавстві лише узгоджено між собою всі нормативно-правові акти.

1. Обставини справи

У березні 2023 року заявник (боржник) звернувся до суду зі скаргою на дії державного виконавця. Скарга мотивована тим, що на примусовому виконанні перебуває виконавець провадження з виконання судового наказу №361/1506/22 про стягнення з боржника аліментів на утримання сина в розмірі 1/4 частини всіх видів заробітку (доходу), але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця, з 27.04.2022 і до досягнення дитиною повноліття з урахуванням відповідної встановленої законодавством індексації.

06.09.2022 державний виконавець виніс постанову про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника, оскільки згідно з довідкою про доходи від 07.07.2022 №6069 боржник працює і отримує дохід у Головному управлінні Національної поліції в Київській області на посаді начальника сектору адміністративної практики.

З інформації про суми грошового забезпечення боржника вбачається, що за період з 01 квітня до 31 грудня 2022 року йому нараховано 599 111,36 грн грошового забезпечення, у тому числі додаткова винагорода, передбачена постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168, у розмірі 274 25,76 грн + 147 980,60 гривні.

13.03.2023 державний виконавець здійснила розрахунок заборгованості з аліментів у виконавчому провадженні і згідно з довідкою-розрахунком від 13.03.2023 №16920 заборгованість зі сплати аліментів за період квітень – грудень 2022 року становить 79 143,00 гривні.

Із цим розрахунком заборгованості заявник (боржник) не згоден, тому просив визнати протиправними дії державного виконавця щодо неправильного розрахунку заборгованості з аліментів, зобов'язати державного виконавця здійснити новий розрахунок розміру аліментів за період із квітня до грудня 2022 року з урахуванням висновків суду.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Ухвалою суду першої інстанції скаргу задоволено частково.

Визнано дії державного виконавця щодо здійснення 13.03.2023 розрахунку заборгованості з аліментів неправомірними. Зобов'язано державного виконавця здійснити розрахунок розміру заборгованості з аліментів за період з квітня до грудня 2022 року з огляду на усі види заробітку (доходу) боржника без урахування розміру додаткової винагороди, яка передбачена постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168, за період із квітня 2022 року до 11.11.2022. У задоволенні іншої частини скарги відмовлено.

Ухвала суду мотивована тим, що державний виконавець зобов'язаний був застосувати саме ту норму, сформульовану в законі, яка була чинною на момент вчинення ним відповідної процесуальної дії, зокрема здійснення розрахунку розміру заборгованості з аліментів. Суд зазначив, що в цьому випадку додаткова винагорода, яка нарахована на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168, залежить від запровадження в Україні воєнного стану та не має чітко визначеного терміну, а отже, не має постійного характеру, тому заборгованість зі сплати аліментів з боржника з цієї винагороди не могла нараховуватися до 11.11.2022, тобто до часу, коли ця виплата була прямо вказана як така, що враховується у відповідному розрахунку.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу стягувачки залишено без задоволення. Ухвалу суду першої інстанції залишено без змін.

Не погодившись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, стягувачка оскаржила їх у касаційному порядку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Відповідно до ст. 195 СК України заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), визначається з огляду на фактичний заробіток (дохід), який платник аліментів одержував за час, протягом якого не провадилося їх стягнення, незалежно від того, одержано такий заробіток (дохід) в Україні чи за кордоном.

Відповідно до ст. 81 СК України перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затверджується Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до пункту 1 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146 (далі – Перелік), передбачено, що утримання аліментів із працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом.

У постанові Кабінету Міністрів України від 11.11.2015 №988 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» визначено, що грошове забезпечення поліцейських складається з посадового окладу, окладу за спеціальним званням, щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (підвищення посадового окладу, надбавки, доплати, які мають постійний характер), премії та одноразових додаткових видів грошового забезпечення.

У пункті 1 постанови Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям, під час дії воєнного стану» установлено, що на період дії воєнного стану військовослужбовцям Збройних Сил, Служби безпеки, Служби зовнішньої розвідки, Головного управління розвідки Міністерства оборони, Національної гвардії, Державної прикордонної служби, Управління державної охорони, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації, Державної спеціальної служби транспорту, особам рядового і начальницького складу Державної служби з надзвичайних ситуацій, особам начальницького складу управління спеціальних операцій Національного антикорупційного бюро та поліцейським виплачується додаткова винагорода в розмірі до 30 000,00 грн пропорційно в розрахунку на місяць, а тим з них, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах їх ведення (здійснення), зокрема на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, на території між позиціями сил оборони та позиціями військ держави-агресора, у період здійснення зазначених заходів (у тому числі військовослужбовцям строкової служби), – розмір цієї додаткової винагороди збільшується до 100 000,00 грн в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах. Особам рядового і начальницького складу територіальних (міжрегіональних) воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби, що залучаються Головнокомандувачем Збройних Сил до складу оперативно-стратегічного угруповання відповідної групи військ для безпосередньої участі у бойових діях або забезпечення здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах проведення воєнних (бойових) дій у період здійснення зазначених заходів, виплачується додаткова винагорода в розмірі до 100 000,00 грн в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах.

Відповідно до п. 2 розділу XXXIV Порядку на період дії воєнного стану військовослужбовцям додаткова винагорода згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 №168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» виплачується у відповідних розмірах, що залежить, зокрема, від безпосередньої участі у бойових діях, покладених завдань тощо.

Таким чином, жодним нормативно-правовим актом не визначено, що додаткова винагорода поліцейським у розмірі 30 000,00 грн є грошовим забезпеченням, що не має постійного характеру.

Однак у п. 1 Переліку чітко визначено, що аліменти справляються з додаткової винагороди за основним місцем роботи, яка, своєю чергою, входить до структури грошового забезпечення поліцейських.

Таким чином, з аналізу вказаних норм випливає, що аліменти мають стягуватися в частці від усіх видів доходу боржника. Тому фактично навіть до прийняття постанови Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 виконавець мав би враховувати всі види надходжень боржника для визначення розміру аліментів.

У постанові Кабінету Міністрів України від 11.11.2022 №1264 лише підтверджується необхідність стягнення аліментів з урахуванням додаткової винагороди. Раніше законодавство просто не містило норми про отримання додаткової винагороди, яка виплачується на період воєнного стану. Тому з урахуванням змін у законодавстві лише узгоджено між собою всі нормативно-правові акти.

У постанові Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб», на яку є посилання в ст. 81 СК України, також міститься п. 1 про те, що утримання аліментів із працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом.

Крім того, у п. 13 Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб, вказується, що утримання аліментів провадиться із суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання із цього заробітку (доходу) податків. Вживання терміна «дохід» у дужках після поняття «заробіток» може розумітися як визнання цих понять синонімами в контексті норм цього Переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб. Отже, цей Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів, не є вичерпним.

Враховуючи вищевикладене, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду дійшов висновку, що ухвала суду першої інстанції та постанова апеляційного суду підлягають скасуванню з ухваленням у справі нового судового рішення про відмову в задоволенні скарги боржника.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125556380>.

Постанова Верховного Суду від 13.03.2025 у справі №557/1226/23

Вирішуючи питання про зупинення на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України провадження у справі щодо аліментів на утримання дитини через перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, переведених на воєнний стан, суд має враховувати, зокрема, чи є належні докази того, що військова частина, в якій проходить службу відповідач, переведена на воєнний стан, і що він виконує бойові завдання, перебуваючи у зоні бойових дій, унаслідок чого не може брати участь у судових засіданнях ні особисто, ні у режимі відеоконференції, зокрема поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, чи користувався відповідач правничою допомогою під час судового провадження, чи мав можливість самотійно або з допомогою представника висловитися щодо позовних вимог.

Не враховуючи ці обставини, обов'язкове зупинення провадження у справі щодо аліментів на утримання дитини, зокрема про зміну способу стягнення та їхнього розміру, хоч і відповідатиме певним інтересам того відповідача, який перебуває у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, але може шкодити захищеним інтересам дитини у передбаченому законом утриманні з боку такого відповідача.

1. Обставини справи

Сторони спору перебували у фактичних шлюбних відносинах. Мають неповнолітнього сина. На підставі рішення суду відповідачку позбавили батьківських прав відносно її сина та стягнули з неї на користь позивача аліменти на утримання дитини у розмірі 50,00 грн щомісяця. Згодом суд задовольнив вимогу позивача про зміну розміру аліментів і визначив їх у розмірі 1 200,00 грн, але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. У липні 2023 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про зміну способу та розміру стягнення аліментів на утримання дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції вимогу задовольнив: стягнув із відповідачки аліменти у розмірі 1/4 частини від всіх видів її доходів (заробітку) щомісяця, але не менше 50% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, з індексацією відповідно до закону, починаючи з дня набрання рішенням законної сили і до досягнення дитиною повноліття.

Апеляційний суд під час розгляду апеляційної скарги відповідачки за її клопотанням зупинив провадження у справі до припинення перебування відповідачки у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан. Апеляційний суд мотивував рішення тим, що вона проходить військову службу у Збройних Сил України та перебуває в районі виконання бойових завдань на території України з метою забезпечення національної безпеки і оборони України.

Відповідачка до заяви про зупинення провадження у справі додала: витяг із наказу командира військової частини про прибуття в район виконання бойового завдання; довідку командира військової частини про те, що відповідачка призвана на військову службу за мобілізацією 25.02.2022 та перебуває на цій службі; довідку командира військової частини про те, що з 24 березня до 12 квітня 2022 року та з 20 грудня 2023 року до 5 січня 2024 року (до дати видачі довідки) відповідачка перебувала в районі виконання бойових завдань на території України.

Не погоджуючись із рішенням суду апеляційної інстанції, позивач через представника звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Суд зобов'язаний зупинити провадження у справі у разі перебування сторони або третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан або залучені до проведення антитерористичної операції (п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України).

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 09.11.2022 у справі №753/19628/17 і від 29.03.2023 у справі №756/3462/20 виснував, що для зупинення провадження у справі на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України необхідно надати докази перебування заявника у складі Збройних Сил України у військовій частині, яка переведена на воєнний стан і виконує бойові завдання у зоні бойових дій.

Надані відповідачкою довідки та витяг не містять інформації про переведення військової частини, в якій вона служить, на воєнний стан і про залучення відповідачки до виконання бойових завдань у зоні бойових дій. За змістом довідки військової частини відповідачка періодично відряджалася з місця дислокації цієї частини у Рівненській області до населених пунктів у Житомирській, Київській і Донецькій областях.

Вирішуючи питання про зупинення на підставі п. 2 ч. 1 ст. 251 ЦПК України провадження у справі щодо аліментів на утримання дитини через перебування відповідача у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, переведених на воєнний стан, суд має враховувати, зокрема, чи є належні докази того, що військова частина, в якій проходить службу відповідач, переведена на воєнний стан, і що він виконує бойові завдання, перебуваючи у зоні бойових дій, унаслідок чого не може брати участь у судових засіданнях ні особисто, ні у режимі відеоконференції, зокрема поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, чи користувався відповідач правничою допомогою під час судового провадження, чи мав можливість самостійно або з допомогою представника висловитися щодо позовних вимог. Не враховуючи ці обставини, обов'язкове зупинення провадження у справі щодо аліментів на утримання дитини, зокрема про зміну способу стягнення та їхнього розміру, хоч і відповідатиме певним інтересам того відповідача, який перебуває у складі Збройних Сил України або інших утворених відповідно до закону військових формувань, що переведені на воєнний стан, але може шкодити захищеним інтересам дитини у передбаченому законом утриманні з боку такого відповідача.

Суд взяв до уваги те, що у справі, яка стосується аліментів на утримання дитини, суд і сторони справи повинні забезпечити реалізацію найкращих інтересів дитини. Незважаючи на те, що позивачем у такій справі є один із батьків, а відповідачем – інший, інтереси дитини, яка не є стороною справи, мають домінувати над інтересами кожного з її батьків.

Суд дійшов висновку про необґрунтованість доводу відзиву на касаційну скаргу про те, що найкращі інтереси дитини вже забезпечені з урахуванням рішення суду від 13.12.2018 про стягнення з відповідачки аліментів на утримання дитини у розмірі 1200,00 грн, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Суд наголосив, що забезпечити реалізацію найкращих інтересів дитини слід у кожній справі, яка стосується прав та інтересів дитини, зокрема і в справі про зміну способу стягнення та розміру аліментів на її утримання.

За обставин цієї справи з урахуванням того, що відповідачка користується правничою допомогою адвоката, мала можливість висловитися щодо позовних вимог, особисто підписала клопотання про зупинення провадження у справі у судах першої й апеляційної інстанцій, була представлена адвокатом на судових засіданнях, через нього подала апеляційну скаргу на рішення суду першої інстанції, а також відзив на касаційну скаргу, беручи до уваги документи, які вона надала в апеляційному суді для зупинення провадження у справі, таке зупинення хоч і відповідатиме певним інтересам відповідачки, але може зашкодити інтересам малолітньої дитини в отриманні передбаченого законом утримання з боку її матері, позбавленої батьківських прав. Отже, з огляду на вказане зупинення провадження у справі порушує баланс інтересів дитини і батька, з одного боку, та її матері – з іншого, і суперечить найкращим інтересам цієї дитини. Тому касаційна скарга є обґрунтованою.

Враховуючи вищенаведене, Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду ухвалив касаційну скаргу задовольнити, ухвалу апеляційного суду про зупинення провадження у справі скасувати, а справу передати для продовження розгляду до цього суду.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126021009>

З окремою думкою суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Дундар І. О., Краснощоків Є. В. у цій справі можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126182556>

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 19.03.2025 у справі №522/21035/20

Місце проживання дітей може бути визначене з батьком, якщо мати самоусунулася від виконання батьківських обов'язків, навіть попри наявність договору між батьками. Вирішальною обставиною для цього є інтереси дітей, а також належні умови для їх проживання.

1. Обставини справи

У листопаді 2020 року батько дітей звернувся до Приморського районного суду м. Одеси з позовом до матері дітей про визначення місця проживання малолітніх дітей разом з батьком, стягнення аліментів.

Позовні вимоги обґрунтовано тим, що він та мати дітей із 22 квітня 2017 року перебували у зареєстрованому шлюбі, який рішенням Дніпровського районного суду міста Києва від 16 листопада 2018 року було розірвано. Вони є батьками спільних малолітніх дітей.

29 травня 2019 року позивач і відповідачка уклали договір про участь батьків у вихованні дітей, за умовами якого місце проживання дітей визначено з матір'ю.

Надалі батько належно виконував умови договору про участь батьків у вихованні дітей та свої батьківські обов'язки. Натомість мати понад рік ухилялася від виконання батьківських обов'язків щодо виховання дітей, залишаючи їх без материнського піклування, зокрема вона часто виїжджала за кордон на тривалий час (тиждень і більше), чим створювала загрозу для життя і здоров'я дітей.

Тож на час звернення до суду з позовом батько фактично постійно проживає разом з дітьми у своєму житлі.

У процесі розгляду справи додатково виявилось, що відповідачка (мати дітей) протягом двох років взагалі була відсутня на території України.

22 листопада 2021 року відповідачка (мати дітей) шляхом обману забрала дітей у бабусі та їхніх нянь.

Посилаючись на те, що він дуже любить дітей, належно виконує батьківські обов'язки, зокрема піклується про стан здоров'я дітей, їхній фізичний, духовний та моральний розвиток, забезпечує отримання дітьми дошкільної освіти, дбає про матеріальне забезпечення сім'ї, діти бажають проживати з ним, натомість відповідачка про дітей не піклується, участі у їх вихованні не бере, тобто ухиляється від виконання батьківських обов'язків, умови договору про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року не виконує, з урахуванням заяв про збільшення позовних вимог позивач просив відібрати малолітніх дітей від матері, визнати розірваним договір про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року; визначити місце проживання малолітніх дітей з ним; стягнути з відповідачки аліменти на утримання дітей у розмірі не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з дня звернення до суду з позовом та до досягнення дітьми повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 21 листопада 2023 року позов задоволено. Визнано договір про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року, укладений між позивачем та відповідачем, розірваним. Визначено місце проживання малолітніх дітей разом з батьком за місцем його проживання. Відібрано малолітніх дітей від матері та передано батьку. Стягнуто з матері на користь батька аліменти на утримання дітей.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що мати дітей не виконує умови укладеного між сторонами договору про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року, зокрема вона не здійснює належного догляду за дітьми, не піклується про стан здоров'я дітей, їх фізичний, духовний та моральний розвиток, участі у вихованні дітей не бере,

тобто ухиляється від виконання батьківських обов'язків, що є підставою для визнання розірваним договору про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року.

Ураховавши інтереси малолітніх дітей, їхній вік, психологічний стан, необхідність забезпечення гармонійного розвитку дітей та належного виховання, дотримуючись балансу між інтересами дітей, правами батьків на виховання дітей і обов'язком батьків діяти в їхніх інтересах, суд дійшов висновку, що найкращим інтересам дітей відповідає визначення місця їх проживання з батьком.

Оскільки малолітні діти проживали з батьком до часу самовільної зміни їх місця проживання з матір'ю і на час вирішення спору судом, вона знову змінила місце проживання дітей, які вимушено проживають з нею в США, де вона власного житла не має, проживає разом з дітьми у найманих квартирах, дитячий садок та школу діти не відвідують; згідно з медичними довідками діти потребують нагляду лікарів, тому суд першої інстанції дійшов висновку про наявність правових підстав для відібрання дітей у матері та повернення їх батьку.

Вирішуючи позовні вимоги батька про стягнення аліментів, суд першої інстанції виходив з того, що з метою захисту прав та охоронюваних законом інтересів дітей з матері дітей, яка не має обмежень, щодо можливості працювати та отримувати дохід, підлягають стягненню аліменти на утримання малолітніх дітей у розмірі не менше ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, щомісяця до досягнення дітьми повноліття.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог матері за зустрічним позовом, суд першої інстанції виходив з їх необґрунтованості.

Постановою Одеського апеляційного суду від 29 січня 2024 року апеляційну скаргу матері задоволено частково. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 21 листопада 2023 року скасовано та ухвалено нове судове рішення. У задоволенні позовних вимог батька відмовлено. Позовні вимоги матері задоволено частково: визначено місце проживання малолітніх дітей з матір'ю.

Стягнуто з батька на користь матері на утримання малолітньої дочки аліменти у розмірі 71 500,00 грн на кожну дитину щомісяця, починаючи з 09 грудня 2020 року до досягнення повноліття.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що, вирішуючи позовні вимоги батька, суд першої інстанції не звернув уваги на те, що матеріали справи не містять доказів, які підтверджують ухилення матері від виховання дітей, а також створення нею перешкод батьку у спілкуванні з дітьми у період коли діти проживали з нею, тобто до червня 2020 року. Натомість батько всупереч умовам укладеного між сторонами договору про участь у вихованні дітей від 29 травня 2019 року обмежив участь матері у вихованні дітей.

Суд апеляційної інстанції також урахував, що сторони, діючи на власний розсуд, виразили свою волю щодо визначення місця проживання дітей з матір'ю шляхом укладення договору про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року, у якому вони також визначили необхідність участі нянь у вихованні дітей, зокрема забезпеченні їхніх щоденних побутових потреб, що відповідало інтересам дітей і забезпечувало розумний баланс між інтересами батьків стосовно їх участі у вихованні дітей, оскільки як батько, так і мати дітей часто виїжджають за кордон.

Вирішуючи позовні вимоги матері про стягнення аліментів на утримання малолітніх дітей, апеляційний суд виходив з того, у договорі про участь батьків у вихованні дітей від 29 травня 2019 року сторони погодили, що розмір аліментів на утримання дітей становить 5 000,00 дол. США, що на час звернення матері до суду з позовом дорівнювало еквіваленту 143 000,00 грн батько не заперечував стосовно такого розміру аліментів, а тому апеляційний суд дійшов висновку про те, що з батька підлягають стягненню аліменти на утримання малолітніх дітей у розмірі 143 000,00 грн, тобто по 71 500,00 грн на кожну дитину, починаючи з дня звернення матері до суду з позовом – 09 грудня 2020 року до досягнення кожною дитиною повноліття.

Зважаючи на визначення місця проживання дітей разом з матір'ю, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що рішення суду першої інстанції про відібрання дітей у матері і передачу їх батьку підлягає скасуванню з ухваленням у цій частині нового судового рішення про відмову у задоволенні позову.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

У контексті наведеного обґрунтованими є доводи касаційної скарги про те, що вирішуючи питання про визначення місця проживання дітей з матір'ю, суд апеляційної інстанції не перевіряв та не надав відповідної оцінки доводам позивача про те, що за місцем проживання батька діти мають усталений побут та сталі соціальні / родинні зв'язки, з 02 вересня 2024 року вони розпочали навчання у Британській Міжнародній школі у Франції; не встановив адресу місця проживання дітей з матір'ю, а також, чи створені для дітей належні умови для проживання та розвитку; не з'ясував, чи відповідає найкращим інтересам дітей зміна місця їх проживання та чи не призведе зазначене до негативного психоемоційного навантаження на дітей.

Узагальнюючи наведене, необхідно дійти висновку про те, що суд апеляційної інстанції, задовольняючи позовні вимоги матері про визначення місця проживання дітей з нею, не встановив, чи відповідає зазначене найкращим інтересам дітей; не з'ясував ставлення дітей до кожного з батьків та з ким вони хочуть проживати; не встановив, чи створені матір'ю умови для проживання дітей, зокрема й країни (адреси), у якій вони будуть проживати з матір'ю; чи сприяє таке рішення суду дотриманню справедливої рівноваги між інтересами дітей та батьків, чи забезпечує збереження стабільності в оточенні дітей, зважаючи на те, що матір та батько фактично проживають у різних країнах. Тобто не здійснив повний, всебічний та об'єктивний розгляд справи, що має наслідком невстановлення фактичних обставин справи та є підставою для скасування оскаржуваного судового рішення та направлення справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Обставини цієї справи вказують на наявність підстав для того, щоб попередити сторін, що їм першочергово необхідно налагодити стосунки між собою, спільно приймати рішення щодо суттєвих питань виховання і розвитку дітей, керуючись при цьому найкращими інтересами неповнолітніх дітей, оскільки правосуддя не в змозі регулювати та встановлювати сталі людські стосунки.

Висновки за результатами розгляду касаційної скарги Відповідно до статті 400 ЦПК України касаційний суд не має процесуальної можливості встановлювати нові обставини, які не були встановлені судами попередніх інстанцій.

Відповідно до пункту 1 частини третьої статті 411 ЦПК України підставою для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд є також порушення норм процесуального права, на які посилається заявник у касаційній скарзі, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи, якщо суд не дослідив зібрані у справі докази, за умови висновку про обґрунтованість заявлених у касаційній скарзі підстав касаційного оскарження, передбачених пунктами 1, 2, 3 частини другої статті 389 цього Кодексу.

Оскільки повноваження апеляційного суду дозволяють виправити недоліки, допущені під час попереднього розгляду справи, постанова апеляційного суду підлягає скасуванню, а справа – передачі на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Під час нового розгляду апеляційному суду необхідно врахувати викладене у цій постанові, встановити обставини, які мають значення для вирішення справи, дати належну оцінку доводам і запереченням учасників справи та ухвалити законне й обґрунтоване судове рішення.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126362734>.

Постанова Верховного Суду від 05.03.2025 у справі №953/2568/23

Судове рішення у справі про визначення місця проживання дитини з одним із батьком може бути ухвалено, коли між батьками немає домовленості про те, з ким із них буде проживати дитина.

Суди попередніх інстанцій дійшли правильного висновку про необхідність відмови в задоволенні позову, враховуючи, що син проживає разом із батьком; у висновку служби у справах дітей вказано, що відповідач не заперечує щодо проживання сина з батьком; матеріали справи не містять жодних заперечень відповідачки стосовно визначення місця проживання сина разом із позивачем.

1. Обставини справи

Батько дитини звернувся до суду з позовом до матері дитини, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору, – служба у справах дітей виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради, про визначення місця проживання дитини.

Сторони мають двох синів.

На обґрунтування позовних вимог батько дитини посилався на припинення сімейного життя з матір'ю дитини та неможливість у добровільному порядку визначити місце проживання дитини разом із ним у зв'язку з відсутністю взаєморозуміння з відповідачкою.

Також зазначав, що він проживає понад рік у м. Івано-Франківську разом із сином, який емоційно до нього прив'язаний, створив усі належні умови для навчального процесу та фізичного розвитку й здоров'я сина, займається його вихованням та матеріально утримує, дбає про його здоров'я, має постійне місце роботи, позитивно характеризується, без шкідливих звичок. Водночас мати з березня 2022 року відсутня в Україні і не підтримує зв'язку з дитиною, не бере участі в його вихованні, утриманні.

Враховуючи викладене, просив суд визначити місце проживання дитини з ним, тобто з батьком.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Київського районного суду м. Харкова від 05 березня 2024 року, залишеним без змін постановою Харківського апеляційного суду від 11 червня 2024 року, у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, виходив із того, що за встановлених обставин відсутні підстави вважати, що на час звернення позивача до суду з позовом про визначення місця проживання дитини, яка, з його слів, фактично проживала і проживає разом з ним, між батьками виник спір саме щодо місця проживання дитини, оскільки мати дитини не вимагає від батька дитини змінити її місце проживання, не порушує в судовому порядку питання про відібрання дитини у позивача, при вирішенні органом опіки та піклування питання про визначення місця проживання дитини відповідачка не заперечувала, що дитина фактично проживає з батьком та не заперечувала проти проживання дитини надалі разом із ним.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини (частина третя статті 11 Закону України «Про охорону дитинства»).

Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини (частина друга статті 160 СК України).

Відповідно до частин першої, другої статті 161 СК України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

У частині першій статті 3 Конвенції про права дитини визначено, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

У рішенні від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України», заява №2091/13, ЄСПЛ зазначав, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (параграф 76).

У параграфі 54 рішення ЄСПЛ «Хант проти України» від 7 грудня 2006 року, заява №31111/04, вказано, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини.

Аналіз наведених норм права, практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, і в першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім – права батьків.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи, при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

У частині першій статті 15 ЦК України передбачено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Відсутність порушеного, невизнаного або оспореного відповідачем приватного (цивільного) права (інтересу) позивача є самостійною підставою для відмови в позові (див. постанови Верховного Суду від 15 березня 2023 року у справі №753/8671/21, від 18 вересня 2023 року у справі №582/18/21).

При цьому позивач, тобто особа, яка подала позов, самостійно визначається з порушенням, невизнанням чи оспорюванням правом або охоронюваним законом інтересом, які потребують судового захисту. Обґрунтованість підстав звернення до суду оцінюється судом у кожній конкретній справі за результатами розгляду позову (див. постанову Великої Палати Верховного Суду від 02 лютого 2021 року у справі №925/642/19).

Під час розгляду справи, яка переглядається касаційним судом, судами попередніх інстанцій встановлено, що: син проживає разом із батьком; у висновку служби у справах дітей виконавчого комітету Івано-Франківської міської ради від 19 січня 2024 року вказано, що відповідач не заперечує щодо проживання сина з батьком. При цьому матеріали справи не містять жодних заперечень відповідачки стосовно визначення місця проживання сина разом із позивачем.

З огляду на встановлені обставини суди дійшли правильного висновку про відмову у позові, зважаючи на відсутність правових підстав для втручання держави у сімейні відносини, врегульовані за згодою (домовленістю) їхніх учасників, і недоведеність необхідності захисту інтересів позивача та малолітньої дитини як на час пред'явлення позову, так і на час ухвалення оскаржених судових рішень.

Доводи заявника про те, що незважаючи на фізичну відсутність матері дитини та її відмову від участі в судових засіданнях існує очевидна правова невизначеність щодо місця проживання дитини, що є основою наявності юридичного спору, відхиляються колегією суддів, оскільки судові рішення у справі про визначення місця проживання дитини з одним із батьком може бути ухвалено коли між батьками немає домовленості про те, з ким із них буде проживати дитина. Натомість у справі, яка переглядається, син постійно проживав із батьком, відповідачка не заперечувала щодо проживання дитини разом з батьком, а тому вказані посилення є помилковими щодо наявності підстав для визначення місця проживання дитини за рішенням суду, оскільки суд уповноважений на це у випадку недосягнення згоди між батьком і матір'ю (статті 160, 161 СК України).

Водночас відмова в позові у розглядуваній справі не позбавляє батька права звернення до суду із вимогами про визначення місця проживання дитини у разі, якщо надалі батьки не дійдуть згоди щодо місця проживання малолітнього сина, а з досягненням чотирнадцятирічного віку вправі самостійно обрати собі місце проживання будь з ким із батьків.

Враховуючи наведене, колегія суддів вважає за необхідне залишити касаційну скаргу без задоволення, а оскаржувані судові рішення без змін, оскільки доводи касаційної скарги висновків судів не спростовують, на законність та обґрунтованість судових рішень не впливають.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673564>.

Постанова Верховного Суду від 26.02.2025 у справі №314/4551/21

Вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновки органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання суду, яке має ґрунтуватися на повній та всебічній оцінці всіх обставин в їх сукупності, оскільки не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства.

Принцип 6 Декларації прав дитини стосовно того, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю, не можна тлумачити таким чином, що у матері малолітньої дитини маєтись перевага перед батьком при вирішенні питання щодо визначення місця проживання дитини, приймаючи до уваги рівність прав обох батьків щодо дитини, що витікає як зі статті 141 Сімейного кодексу України, так і зі змісту Конвенції про права дитини.

1. Обставини справи

Судами встановлено, що позивач є батьком, а відповідачка – матір'ю малолітньої дитини.

Судовим наказом Волноваського районного суду Донецької області від 14 червня 2021 року у справі №221/3426/21 з батька дитини на користь матері дитини стягнуто аліменти на утримання неповнолітнього сина.

Встановлено, що малолітня дитина постійно проживає разом з матір'ю.

Згідно із затвердженим рішенням виконавчого комітету Бородянської селищної ради Бучанського району Київської області №109 від 01 лютого 2024 року висновку Служби у справах дітей Бородянської селищної ради Бучанського району Київської області, з огляду на інтереси дитини орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання дитини разом з матір'ю за адресою її постійного проживання.

Згідно з довідкою №652 від 03 жовтня 2023 року, виданою військовою частиною, батько дитини перебуває на військовій службі у вказаній військовій частині з 22 червня 2023 року. Військове звання – солдат.

У травні 2023 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки, третя особа – служба у справах дітей Бородянської селищної ради, про визначення місця проживання дитини. На обґрунтування позову посилався на те, що у період часу з 2018 року по 2020 рік він та відповідачка проживали разом однією сім'єю без реєстрації шлюбу. У них народилася дитина – син.

Позивач вказує, що наразі у нього з матір'ю дитини існує спір щодо визначення місця проживання дитини. Вважає, що визначення постійного місця проживання сина разом із ним відповідатиме інтересам дитини, оскільки він має стабільний дохід, що дозволяє у повному обсязі забезпечити дитину усім необхідним. Позивач зазначає, що не чинитиме перешкод у спілкуванні дитини зі своєю матір'ю та готовий сприяти тому, щоб син не був позбавлений материнського піклування. Вказує, що він повною мірою піклується про сина, має постійне місце проживання, веде здоровий спосіб життя, забезпечує дитину одягом, харчуванням, іграшками тощо. Посилаючись на викладені обставини, позивач просив суд визначити місце проживання малолітнього разом з ним.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 21 лютого 2024 року у задоволенні позову відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачем не надано доказів на підтвердження обставин, зазначених на обґрунтування позовних вимог. Зокрема, не доведено факт наявності у позивача належних матеріально-побутових умов для проживання дитини з ним. При цьому суд встановив, що малолітня дитина з лютого 2023 року постійно проживає разом з матір'ю, а тому твердження позивача про те, що він проживає разом з дитиною та опікується нею, є недоведеними.

Разом з тим суд першої інстанції взяв до уваги висновок служби у справах дітей Бородянської селищної ради про визначення місця проживання малолітньої дитини, затверджений рішенням Бородянської селищної ради №109 від 01 лютого 2024 року, у якому орган опіки та піклування вважав за доцільне визначити місце проживання дитини разом з матір'ю за адресою її постійного проживання.

Не погодившись із вказаним судовим рішенням, батько дитини звернувся до суду з апеляційною скаргою.

Постановою Дніпровського апеляційного суду від 17 вересня 2024 року апеляційну скаргу батька дитини залишено без задоволення, а заочне рішення Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 21 лютого 2024 року – беззміни.

Апеляційний суд погодився з висновками суду першої інстанції, зазначивши, що вони відповідають встановленим обставинам справи та нормам матеріального і процесуального права, а передбачених законом підстав для скасування рішення місцевого суду при апеляційному розгляді не встановлено.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини (частина третя статті 11 Закону України «Про охорону дитинства»).

Відповідно до частини четвертої статті 29 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

Відповідно до частини першої, другої статті 161 СК України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

Аналіз наведених норм права, практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, і в першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків.

Міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

При визначенні місця проживання дитини судам необхідно крізь призму врахування найкращих інтересів дитини встановлювати та надавати належну правову оцінку всім обставинам справи, які мають значення для правильного вирішення спору.

Отже, вирішуючи питання про визначення місця проживання дитини, суди мають враховувати об'єктивні та наявні у справі докази, зокрема обстеження умов проживання, характеристики психоемоційного стану дитини, поведінки батьків щодо дитини та висновок органу опіки та піклування. Проте найважливішим у цій категорії справ є внутрішнє переконання суду, яке має ґрунтуватися на повній та всебічній оцінці всіх обставин в їх сукупності, оскільки не можна піддавати формалізму долю дитини, яка через те, що батьки не змогли зберегти відносини або домовитися, не повинна бути позбавлена щасливого та спокійного дитинства.

До таких висновків дійшов Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у постанові від 11 грудня 2023 року у справі №607/20787/19 (провадження №61-11625сво22).

У справі, яка переглядається, встановлено, що позивач та відповідачка є батьками малолітньої дитини. Малолітня дитина постійно проживає разом з матір'ю.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що доказів, які б давали підстави вважати, що визначення місця проживання дитини саме з батьком є доцільним та сприятиме забезпеченню нормального життя, здоров'я і морального виховання дитини, стороною позивача не надано.

Ураховуючи наведене, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов правильного висновку про наявність правових підстав для відмови у задоволенні позовних вимог позивача.

Розглядаючи спір, який виник між сторонами у справі, суди першої та апеляційної інстанцій правильно визначилися з характером спірних правовідносин та нормами матеріального права, які підлягають застосуванню, повно та всебічно дослідили наявні у справі докази і дали їм належну оцінку, правильно встановили обставини справи, внаслідок чого ухвалили законні й обґрунтовані судові рішення, які відповідають вимогам матеріального та процесуального права.

Посилання заявника у касаційній скарзі на те, що суди попередніх інстанцій при вирішенні спору помилково прийняли до уваги принцип 6 Декларації прав дитини стосовно того, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю, колегія суддів Верховного Суду вважає безпідставними, оскільки апеляційний суд в оскаржуваній постанові дійшов висновку, що цей принцип не можна тлумачити таким чином, що у матері малолітньої дитини має перевага перед батьком при вирішенні питання щодо визначення місця проживання дитини, беручи до уваги рівність прав обох батьків щодо дитини, що витікає як зі статті 141 Сімейного кодексу України, так і зі змісту Конвенції про права дитини.

Доводи заявника про неврахування судами висновків, викладених у постановах Верховного Суду, є такими, що не заслуговують на увагу, оскільки висновки щодо застосування норм права, які викладені у вказаних постановах, стосуються правовідносин, які не є подібними до правовідносин у справі, що переглядається.

Перевіривши правильність застосування судами норм матеріального і процесуального права, Верховний Суд дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а рішення суду першої інстанції та постанови суду апеляційної інстанції – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124662659>.

2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

Постанова Верховного Суду від 29.01.2025 року у справі №759/8056/22

Заслуховування дитини у спосіб ВКЗ допустиме з огляду на безпеку дитини та обставини її перебування за кордоном (у Румунії), урахуваючи введений воєнний стан в Україні та масштабну збройну агресію Російської Федерації.

1. Обставини справи

У липні 2022 року позивач звернулася до суду з позовом до відповідача, треті особи: служба у справах дітей Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації, служба у справах дітей та сім'ї Шевченківської районної в місті Києві державної адміністрації, про визначення місця проживання дитини.

Позов мотивований тим, що з 25 лютого 2011 року сторони перебували у шлюбі. За період їхнього шлюбу народилася донька.

Рішенням Святошинського районного суду м. Києва від 28 листопада 2017 року шлюб між сторонами розірвано. Після розірвання шлюбу позивач і відповідач стали проживати окремо, а їхня спільна малолітня дочка залишилася разом з матір'ю.

З огляду на введений в Україні воєнний стан позивач мала об'єктивний інтерес у визначенні місця проживання дитини з нею, оскільки лише так вона зможе повноцінно виконувати свої обов'язки по догляду за дитиною, сприяти розвитку, забезпечувати безпеку та належну освіту.

Посилаючись на викладене, позивач визначення місця проживання дитини з матір'ю необхідне для захисту інтересів і прав дитини щодо тимчасового виїзду за кордон на лікування, оздоровлення та відпочинку дитини з матір'ю, просила позов задовольнити.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням першої інстанції у задоволенні позову відмовлено. Судове рішення мотивовано тим, що на момент розгляду справи малолітня дочка вже проживає з матір'ю за кордоном. Вказані обставини сторонами не оспорується.

Не погоджуючись із рішенням першої інстанції, позивач подала апеляцію і постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено.

Рішення Святошинського районного суду м. Києва від 31 жовтня 2023 року скасовано та ухвалено нове рішення про задоволення позову та визначено місце проживання дитини разом з матір'ю.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції залишив поза увагою висновки Верховного Суду.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що визначення місця проживання дитини з матір'ю буде відповідати саме інтересам дитини, позитивно сприятиме її розвитку, як психологічному, так і фізичному.

Крім того, батько дитини у разі визначення місця проживання дитини з матір'ю не обмежений у своєму праві на спілкування з дитиною, турботу про дитину та участь у вихованні дитини і може реалізувати свої права шляхом домовленості з матір'ю дитини щодо встановлення часу спілкування або за рішенням органу опіки та піклування, або за судовим рішенням.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись із рішенням апеляційного суду, відповідач подав до Верховного Суду касаційну скаргу, у якій просив оскаржену постанову апеляційного суду скасувати та залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Верховний Суд касаційну скаргу задовольнив частково, судові рішення у справі скасував та передав справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Верховний Суд при винесенні рішення керувався практикою Європейського суду з прав людини та Верховного Суду і дійшов висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й у першу чергу повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків.

Зі свого боку міжнародні та національні норми не містять положень, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

Отже, при розгляді справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

З огляду на введення воєнного стану в Україні, вирішуючи спори, що стосуються прав та інтересів дитини, першочерговим завданням держави є забезпечення її безпеки і права на життя.

Доводи касаційної скарги дають підстави для скасування оскаржуваних судових рішень, оскільки зводяться до необхідності переоцінки доказів і встановлених на їх підставі обставин, що поза межами повноважень суду касаційної інстанції, що і послужило передачею справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124965507>.

Особисті непорозуміння між батьками та наявність спору між ними не є підставою для позбавлення права на спілкування одного з батьків з дитиною у зв'язку з тим, що у рішеннях, які стосуються дітей, забезпечення їхніх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків, зокрема право мати та зберігати стосунки з обома батьками.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом до відповідача, третя особа, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмета спору – орган опіки та піклування, про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та її вихованні, визначення порядку участі у вихованні дитини.

Позов мотивований тим, що сторони з 17 березня 2017 року перебувають у зареєстрованому шлюбі, у якому народилася дочка.

У квітні 2023 року відповідачка без відома та дозволу позивача разом з дочкою залишила територію України та виїхала до Словацької Республіки, тим самим перешкоджаючи у спілкуванні з дочкою, шляхом відібрання та вимкнення засобів зв'язку і безпідставно відмовляється повертатися з дитиною до місця постійного проживання.

Посилаючись на те, що досягти домовленості про побачення з дитиною не вдається, а вжиті позивачем заходи щодо мирного вирішення питання про добровільне повернення відповідачкою малолітньої дочки до постійного місця проживання в Україні не дали результатів, позивач просив суд:

зобов'язати відповідача не чинити позивачу перешкоди у спілкуванні з дочкою;

визначити умови здійснення ним права на особисте виховання доньки шляхом особистого і безперешкодного спілкування з нею за місцем її проживання в Україні кожні три місяці у році, а також подорожувати разом з дитиною за згодою останньої та домовленістю з матір'ю; особистого і безперешкодного спілкування з дочкою засобами дистанційного зв'язку.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням Ленінського районного суду м. Миколаєва від 04 березня 2024 року позов задоволено частково. Визначено позивачу такий спосіб у спілкуванні та вихованні дитини, а саме:

з 01 липня кожного року протягом 21 календарного дня – за місцем проживання батька;

святкові дні (день народження батька, день народження дитини, Різдво, Новий Рік, Великдень) – протягом 7 календарних днів по чергово за місцем проживання кожного з батьків або на нейтральній території (за домовленістю між батьками щодо узгодження часу та місця), починаючи з наступного після постановлення рішення суду Різдва за місцем проживання батька.

При цьому порядок виконання способу участі батька у спілкуванні та вихованні дитини відстрочено на час дії воєнного стану в Україні та перебування дитини у цей період за кордоном. На час дії воєнного стану в Україні та перебування дитини, у цей період за кордоном зобов'язано матір дитини організувати спілкування дочки з батьком в режимі відеозв'язку через засоби мобільного зв'язку кожного вівторка, четверга та суботи з 19:00 протягом 30 хвилин.

У задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що між сторонами у справі – батьками малолітньої, існує спір щодо участі батька у вихованні дочки, який не вдалося вирішити у позасудовому порядку.

Не погоджуючись із рішенням першої інстанції, позивач подав апеляційну скаргу. Постановою Миколаївського апеляційного суду від 15 травня 2024 року апеляційну скаргу позивача задоволено частково, рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 04 березня 2024 року змінено шляхом викладення абзаців 5 та 6 резолютивної частини рішення суду в такій редакції:

«Відстрочити виконання рішення в частині зустрічей батька з дитиною, на території України до закінчення дії воєнного стану на території України.

Зобов'язати матір дитини організувати спілкування дочки, з батьком в режимі відеозв'язку через засоби мобільного зв'язку кожного дня з 19:00 год. до 20:00 год.».

В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що тимчасовий виїзд дитини за кордон не повинен використовуватися як спосіб обмеження прав батька на спілкування з дитиною, яке має реалізовуватися задля підтримання родинних відносин та емоційного контакту малолітньої дитини з батьком. Однак через об'єктивні причини реальні можливості спілкування між батьком і дитиною в таких умовах звужуються.

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд звернув увагу, що дія воєнного стану на території України не може бути перешкодою для батька у спілкуванні та зустрічі з дочкою не на території України, а крім того, не перешкоджає спілкуванню за допомогою відеозв'язку.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись з рішеннями попередніх інстанцій, позивач звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою, в якій просив скасувати рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду, ухваливши нове судове рішення про задоволення позову.

Зі свого боку відповідач також подала касаційну скаргу на рішення Ленінського районного суду м. Миколаєва від 04 березня 2024 року, постанову Миколаївського апеляційного суду від 15 травня 2024 року та додаткову постанову Миколаївського апеляційного суду від 24 травня 2024 року.

Вивчивши матеріали цивільної справи, перевіривши доводи касаційних скарг та відзиву, Верховний Суд дійшов висновку про залишення касаційної скарги позивача та касаційної скарги відповідача без задоволення з таких підстав.

На обґрунтування свого рішення зазначив, що батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкуватися з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини (частина друга статті 15 Закону України «Про охорону дитинства»).

Верховний Суд зауважує, що військова агресія росії проти України, воєнний стан та пов'язані з ним обмеження об'єктивно впливають на обсяг і способи спілкування не лише позивача з дочкою, а й багатьох інших батьків з їхніми дітьми, які також вимушено, внаслідок війни, опинилися за межами України.

У цій ситуації обов'язок обох батьків полягає в тому, щоб підтримати дитину, мінімізувати психологічний тиск на неї, пов'язаний із сімейними конфліктами, налагодити комунікацію та співпрацювати в інтересах дитини.

Той із батьків, який проживає окремо від своєї дитини, має право на особисте спілкування з нею, а інший не повинен перешкоджати у цьому, якщо тільки таке спілкування не супроводжується фізичним чи психічним насильством та/або буде доведено його негативний вплив на розвиток дитини.

Відповідно до висновків Європейського суду з прав людини у справах про права дітей та забезпечення їхніх найкращих інтересів, взаємна потреба батьків і дітей у сімейному контакті один з одним є чи не найважливішою складовою поняття «сімейне життя», і заходи, що перешкоджають задоволенню таких потреб, є втручанням у відповідне право, захищене статтею 8 Конвенції. Тому такі заходи мають обов'язково відповідати нагальній соціальній потребі, що переслідується, та не порушувати справедливий баланс, який повинен бути досягнутий між відповідними конкуруючими інтересами, з пріоритетом забезпечення найкращих інтересів дитини (рішення у справі «Странд Лоббен та інші проти Норвегії», №37283/13, 30 листопада 2017 року; рішення у справі «Хаддад проти Іспанії», №16572/17, 18 червня 2019 року).

У § 54 рішення ЄСПЛ у справі «Хант проти України» від 07 грудня 2006 року, заява №31111/04, зазначено, що між інтересами дитини та інтересами батьків повинна існувати справедлива рівновага і, дотримуючись такої рівноваги, особлива увага має бути до найважливіших інтересів дитини, які за своєю природою та важливістю мають переважати над інтересами батьків. Зокрема, стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод не надає батькам права вживати заходів, які можуть зашкодити здоров'ю чи розвитку дитини.

Враховуючи вищевказане, у межах доводів і вимог касаційних скарг, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, Верховний Суд не встановив підстав для висновку, що суд першої інстанції та апеляційний суд ухвалили судові рішення з неправильним застосуванням норм матеріального права або з порушенням норм процесуального права, тому що в першу чергу потрібно врахувати інтереси дитини, зважити на її право мати обох батьків у її житті та забезпечити умови для її гармонійного розвитку.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933057>.

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного Суду від 22.01.2025 у справі №333/8983/23

Не можуть бути беззаперечними доказами для позбавлення батьківських прав довідки з навчального закладу та медичних установ, які містять загальні фрази щодо неучасті відповідача у вихованні дітей і не розкривають усіх аспектів та змісту такої складної категорії, як участь у вихованні дитини, вони в сукупності з іншими доказами не є достатніми для позбавлення відповідача батьківських прав.

1. Обставини справи

У жовтні позивачка звернулася до суду з позовом про позбавлення батьківських прав.

Свої вимоги обґрунтовувала тим, що з 15 жовтня 2010 року до 24 жовтня 2016 року вона перебувала в зареєстрованому шлюбі з відповідачем, від якого мають двох малолітніх дітей.

Вказувала, що після розірвання шлюбу діти постійно проживають із нею та перебувають на її утриманні. Відповідач у добровільному порядку відмовлявся надавати матеріальну допомогу на утримання дітей, тому вона зверталася до суду із заявою про стягнення аліментів.

На підставі судового наказу стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти на утримання неповнолітніх дітей.

Через ухилення відповідача від сплати аліментів йому було встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами до погашення заборгованості зі сплати аліментів у повному обсязі.

Незважаючи на обмеження, відповідач ухиляється від сплати аліментів, зокрема станом на 21 липня 2023 року має місце заборгованість у розмірі 241 638,81 гривні.

Зазначала, що після розірвання шлюбу відповідач самоусунувся від виконання батьківських обов'язків, не надає матеріальної допомоги на утримання дітей, аліменти не сплачує, життям дітей не цікавиться, не телефонує, не виявляє бажання спілкуватися з дітьми, протягом останніх років жодного разу не привітав їх із днем народження та іншими святами, не бере участі у їх вихованні та фізичному і духовному розвитку, не піклувався про їхнє здоров'я. Вона самостійно займається фізичним та духовним розвитком дітей, дбає про їхнє здоров'я, приділяє увагу їх повсякденному життю та навчанню.

Вона разом з дітьми проживає в будинку її нового чоловіка, з яким має спільну дитину. Останній допомагає їй у вихованні дітей та їх матеріальному забезпеченні, діти називають його батьком.

Посилаючись на наведене, просила суд позбавити відповідача батьківських прав щодо малолітніх дітей.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням районного суду в задоволенні позовних вимог відмовлено.

Прийнявши до уваги, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом (виключною мірою), необхідність застосування якого за обставинами цієї справи не доведено, а належних та допустимих доказів свідомого (винного) ухилення відповідача від виконання своїх батьківських обов'язків позивачка не надала, а також, урахувавши, що батько дітей проти позбавлення батьківських прав заперечує, що свідчить про його інтерес до них, суд першої інстанції зробив висновок про відсутність правових підстав для задоволення вимог про позбавлення відповідача батьківських прав відносно малолітніх дітей.

Постановою апеляційного суду за наслідками розгляду апеляційної скарги позивачки рішення районного суду скасовано та прийнято у цій справі нову постанову, якою позов задоволено.

Позбавлено відповідача батьківських прав щодо малолітніх дітей. Свій висновок апеляційний суд аргументував тим, що позбавлення батьківських прав відповідача відповідає інтересам малолітніх дітей, позаяк він ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків: тривалий час не піклується про фізичний і духовний розвиток дітей, їхнє навчання, підготовку до самостійного життя, не забезпечує необхідного харчування, медичного догляду, лікування дітей, що негативно впливає на їх розвиток, він не спілкується з дітьми в обсязі, необхідному для їх нормального самоусвідомлення; не надає дітям доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяє засвоєнню ними загальнонавчаних норм моралі, а своїм негативним способом життя, на який вказують судові рішення, що набрали законної сили, може показати поганий приклад і створити небезпеку для життя і здоров'я дітей, він не виявляє справжнього інтересу до їх внутрішнього світу і виховання.

Окрім того, суд звернув увагу на наявність інформації про судові провадження відносно відповідача щодо притягнення до адміністративної та кримінальної відповідальності, стягнення аліментів, стягнення боргу за комунальні послуги.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, відповідач у справі вирішив оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Ухвалюючи рішення про позбавлення відповідача батьківських прав відносно дітей, суд не врахував, що позбавлення батьківських прав є крайнім заходом і допускається лише тоді, коли змінити поведінку батька у кращу сторону неможливо, і лише за наявності вини у діях батька.

Доказів, які свідчили б про наявність виключних підстав для позбавлення відповідача батьківських прав, як і доказів неможливості змінити поведінку батька на краще, та наявності у його діях вини позивачка не надала.

Позбавивши відповідача батьківських прав, апеляційний суд при цьому не з'ясував і не виклав мотиви, чи таке втручання у права батька було «необхідним в демократичному суспільстві», не надав йому можливості змінити ставлення до виконання батьківських обов'язків, налагодити контакт з дітьми, брати участь у їх вихованні, розвитку та піклуванні з урахуванням того, що він заперечує проти позбавлення батьківських прав, має бажання спілкуватися з дітьми та виховувати їх.

Посилання апеляційного суду лише на заборгованість зі сплати аліментів як підставу позбавлення батьківських прав відповідача є необґрунтованим.

Стягнення аліментів є одним зі способів захисту прав дитини на належне матеріальне забезпечення та вказує на спонукання батька до надання дитині належного утримання.

Верховний Суд зауважує, що наявність заборгованості зі сплати аліментів не є підставою для позбавлення особи батьківських прав (постанова Верховного Суду від 17 червня 2021 року у справі №466/9380/17, постанова Верховного Суду провадження №61-2175св20, від 02 червня 2022 року у справі №754/15490/18, провадження №61-7195св20 та ін.).

Суд також не врахував, що висновок органу опіки та піклування має рекомендаційний характер для суду та як доказ підлягає дослідженню й оцінці судом на основі всіх наявних у матеріалах справи доказів у їх сукупності та взаємозв'язку.

Висновок органу опіки та піклування про доцільність позбавлення відповідача батьківських прав не містить відомостей щодо наявності виключних обставин, які б свідчили про свідоме нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками, чи наявності з боку батька загрози для дітей, їх здоров'я та психічного розвитку, не містить доводів щодо відповідності застосування такого крайнього заходу інтересам дітей та необхідності в такий спосіб захисту її прав.

Таким чином, апеляційний суд помилково вважав, що неналежне виконання відповідачем батьківських обов'язків щодо дочки та сина, які проживають із матір'ю, за обставин цієї справи свідчить про необхідність позбавлення його батьківських прав, і що застосування такого крайнього заходу має на меті захист інтересів дітей.

З урахуванням зазначеного ухвалене судом апеляційної інстанції судові рішення не може вважатися законним і обґрунтованим та підлягає скасуванню.

Водночас суд першої інстанції з огляду на те, що відповідач висловлював бажання спілкуватися з дітьми, має намір на відновлення відносин з ними, вважав, що родинний зв'язок між батьком і дітьми можливо відновити, у результаті чого дійшов висновку про недоведеність обставин необхідності застосування до відповідача такого крайнього заходу впливу як позбавлення батьківських прав, тобто природних прав, наданих батькам щодо дитини на її виховання, доцільність вжиття якого органом опіки та піклування достатньо не аргументовано.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції виходив з того, що позивачка не довела, що поведінка відповідача відносно дітей є свідомим нехтуванням ним своїми батьківськими обов'язками та наявність в його діях вини, також не надала суду доказів, у чому полягає захист інтересів дітей шляхом позбавлення батька відносно дітей батьківських прав.

Суд першої інстанції встановив, що відповідач дійсно не бере участі у вихованні дітей через виниклі неприємні відносини між ним та матір'ю дітей та через те, що наразі він перебуває в умовах позбавлення волі, однак відповідач досі не втратив інтересу до дітей та має намір налагодити з ними відносини.

Окрім цього, суд зазначив, що не можуть бути беззаперечними доказами для позбавлення батьківських прав довідки з навчального закладу та медичних установ, які містять загальні фрази щодо неучасті відповідача у вихованні дітей і не розкривають усіх аспектів та змісту такої складної категорії, як участь у вихованні дитини, вони в сукупності з іншими доказами не є достатніми для позбавлення відповідача батьківських прав.

Колегія суддів погоджується з висновками суду першої інстанції, які відповідають обставинам справи, встановленим відповідно до вимог процесуального закону, та узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Суд першої інстанції правильно не взяв до уваги висновок органу опіки та піклування, оскільки такий висновок носить рекомендаційний характер, не містить обставин, які б вказували на наявність підстав для застосування щодо відповідача такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, не містить обґрунтованого посилання на те, що позбавлення батьківських прав відповідатиме інтересам дітей.

При цьому суд правильно взяв до уваги, що необхідність застосування такого крайнього заходу впливу, як позбавлення відповідача батьківських прав, за обставин цієї справи не доведено, та звернув увагу на те, що в матеріалах справи відсутні докази того, що відповідач притягувався до кримінальної та адміністративної відповідальності у зв'язку з неналежним поведінням щодо дітей, вчиняв насильство відносно них.

З урахуванням наведеного колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції, що позбавлення батьківських прав відповідача буде ґрунтуватися на суттєвих і достатніх причинах у контексті національного законодавства та практики ЄСПЛ.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124689320>.

Постанова Верховного Суду від 05.01.2025 у справі №144/924/24

Проживання відповідачки за кордоном, неодноразове висловлення нею прохання до дитини переїхати проживати до неї, а також факти періодичного спілкування її із сином свідчать про недоведеність позивачем остаточного і повного ухилення відповідачки від виконання своїх обов'язків і відсутність підстав для позбавлення її батьківських прав.

Думку дитини не взято судом до уваги, оскільки вона значною мірою стосується бажання дитини проживати з батьком. Водночас предметом справи, що переглядається в касаційному порядку, не є визначення місця проживання дитини.

1. Обставини справи

У червні 2024 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки, треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору: орган опіки та піклування Теплицької селищної ради, про позбавлення батьківських прав.

На обґрунтування позовних вимог зазначав, що з 2008 року по 2019 рік він проживав без реєстрації шлюбу з відповідачкою.

У них з відповідачкою народився син.

Починаючи з 2021 року дитина проживає разом з ним та перебуває на його утриманні. Він доглядає та виховує сина самостійно, забезпечує матеріально та піклується про стан його здоров'я, а відповідачка самоусунулася від виховання дитини, не цікавиться життям сина, не підтримує з ним зв'язку, не допомагає його утримувати.

Вважав, що має місце повне ухилення відповідачки від виконання своїх батьківських обов'язків з виховання дитини, нехтування ними.

Враховуючи наведене, позивач просив суд позбавити батьківських прав відносно дитини.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням районного суду у задоволенні позовних вимог позивача про позбавлення батьківських прав стосовно неповнолітньої дитини відмовлено.

Попереджено відповідачку про необхідність змінити ставлення до виховання неповнолітньої дитини.

Покладено на службу у справах дітей контроль за виконанням відповідачкою своїх батьківських обов'язків щодо неповнолітньої дитини.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що позивачем не доведено та судом не встановлено, що відповідачка систематично, незважаючи на заходи попередження, відомості про вжиття яких у матеріалах справи відсутні, продовжує злісно та свідомо ухилятися від виконання своїх батьківських обов'язків. Висновок органу опіки та піклування суд вважав недостатньо обґрунтованим, поверхневим, не повною мірою об'єктивним, не підкріпленим сукупністю належних і допустимих доказів та таким, що ґрунтується лише на доводах і твердженнях позивача, за відсутності матері дитини. Крім того, суд не вважав виправданим за обставин цієї справи враховувати думку дитини щодо позбавлення його матері батьківських прав з огляду на її вік, проживання разом з батьком та перебуванням під його впливом.

Крім того, судом враховано, що з моменту виїзду відповідачки за межі України пройшов незначний проміжок часу, причини перебування матері дитини за кордоном (заробітки, лікування, воєнний стан, відпочинок тощо) судом достовірно не встановлені.

Водночас дитина певний період часу проживала разом з матір'ю, а мати, зі слів дитини, постійно пропонує йому виїхати та проживати разом з нею за межами України. Позивач не довів, у чому полягає захист інтересів дитини шляхом позбавлення батьківських прав матері.

Постановою апеляційного суду, апеляційну скаргу позивача залишено без задоволення, а рішення районного суду – без змін.

Суд апеляційної інстанції погодився з висновками суду першої інстанції щодо відсутності правових підстав для позбавлення відповідачки батьківських прав відносно її сина. Зазначено, що встановлені у справі фактичні обставини свідчать про те, що матір не втратила інтересу до дитини, але не може змінити її місце проживання без згоди дитини і батька дитини. Між матір'ю і дитиною не склалися відносини, які б свідчили про фактичну втрату сімейного зв'язку і неможливість його відновлення.

Не погоджуючись із позицією апеляційного суду, позивач у справі вирішив оскаржити судові рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Судами попередніх інстанцій встановлено, що малолітній син сторін із 2021 року проживає з батьком на території України, а відповідачка проживає за кордоном. Причин перебування матері дитини за межами України (робота, лікування, воєнний стан, особисте життя тощо) судами попередніх інстанцій не встановлено. Водночас сторонами визнавався той факт, що дитина до 2021 року проживала разом з матір'ю.

У судовому засіданні суду першої інстанції малолітній повідомив суду, що його матір приїздить до нього приблизно один раз на рік, привозить смаколики, постійно пропонує йому виїхати та проживати разом з нею за межами України, на що він не погоджується, оскільки хоче проживати зі своїм батьком. Зазначене підтверджував і позивач.

Орган опіки та піклування у своєму висновку вважав за доцільне позбавити відповідачку батьківських прав стосовно малолітнього сина.

Враховавши право відповідачки на вільний вибір місця проживання, її бажання забрати свого сина до себе, відсутність доказів втрати між матір'ю та сином емоційного зв'язку, з огляду на їх періодичне спілкування, а також дії матері, які свідчать про підтримку хоча б якого психоемоційного контакту із сином (рідкі прогулянки та спілкування із сином, намагання дізнатися причину небажання дитини проживати разом з нею, звернення до органу опіки з проханням забрати дитину до себе за кордон), суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, дійшов загалом обґрунтованого висновку про недостатність підстав для застосування до відповідачки такого крайнього, виключного і надзвичайного способу впливу, як позбавлення її батьківських прав відносно її малолітнього сина.

Верховний Суд наголошує, що особистісні непорозуміння між батьками не можуть бути підставою для позбавлення батьківських прав, оскільки у рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення і переважати над інтересами батьків (постанови Верховного Суду від 06 жовтня 2021 року у справі №320/5094/19, від 22 листопада 2023 року у справі №320/4384/18, від 07 березня 2024 року у справі №947/7448/22, від 24 квітня 2024 року у справі №726/433/23).

Суди першої та апеляційної інстанцій врахували фактичні обставини справи та поведінку сторін у них (проживання у різних країнах у період воєнного стану, попереднє проживання дитини з матір'ю), бажання відповідачки забрати сина проживати з нею, а також вчинення нею поодиноких дій щодо підтримання зв'язку із сином, у зв'язку із чим дійшли загалом мотивованого висновку про недоведеність позивачем наявності виключних підстав для позбавлення відповідачки батьківських прав.

Колегія суддів погоджується з доводами судів першої та апеляційної інстанцій щодо відсутності підстав для врахування висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення відповідачки батьківських прав з огляду на його необґрунтованість.

У зазначеному висновку містяться лише посилання на пояснення позивача щодо неналежного виконання відповідачкою своїх батьківських обов'язків з утримання та догляду за дитиною з 2021 року, наявності у дитини образи на матір, а також небажання малолітнього проживати з нею. Підставою для висновку про доцільність розірвання кровної спорідненості між матір'ю та сином зазначено лише те, що дитина проживає разом з батьком та перебуває на його утриманні.

Обставини, які свідчать про необхідність застосування такого заходу впливу до матері дитини, результатів обстеження умов проживання дитини та її батьків, їх психологічних характеристик, стосунків між дитиною та її батьками, наявності з боку матері загрози для благополуччя малолітнього, його здоров'я та психічного розвитку, позиції матері щодо виконання нею своїх батьківських обов'язків, а також відомостей про вжиття заходів для надання матері і дитині допомоги у підтримці стосунків у висновку не наведено.

Водночас на судовому засіданні в суді першої інстанції представник органу опіки та піклування повідомив суду, що у березні 2022 року відповідачка зверталася із заявою та виявляла бажання забрати свого малолітнього сина проживати до себе. У присутності представника органу опіки та піклування відповідачка спілкувалася із сином та просила його поїхати з нею за кордон з огляду на кращі умови життя та обставини, пов'язані з введенням в Україні воєнного стану, цікавилася причинами небажання дитини поїхати з нею. Однак про дії, які були вчинені органом опіки та піклування для налагодження контакту матері та дитини, наданий до суду висновок про доцільність позбавлення відповідачки батьківських прав не містить.

Верховний Суд уже звертав увагу на те, що думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки її думка не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона через малолітній вік неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї (постанови Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі №705/3040/18, від 29 березня 2023 року у справі №754/7526/21, від 26 квітня 2023 року у справі №520/17217/13-ц, від 02 серпня 2023 року у справі №707/1704/21).

Колегія суддів погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій, що за обставин справи, що переглядається в касаційному порядку, а саме проживання тривалий час сина з батьком, наявності у нього образи на матір через те, що вона поїхала за кордон, думка малолітньої дитини про те, що він хоче проживати з батьком, не може слугувати достатньою підставою для позбавлення матері батьківських прав.

Думка дитини значною мірою стосується бажання дитини проживати з батьком. Водночас предметом справи, що переглядається в касаційному порядку, не є визначення місця проживання дитини. Матір, зі слів позивача, дитини та представника органу опіки та піклування, неодноразово виявляла бажання, щоб син проживав з нею за кордоном. Однак дитина продовжує проживати разом з батьком з огляду, зокрема, на її бажання. Доказів вчинення відповідачкою будь-яких примусових дій щодо зміни місця проживання її малолітнього сина матеріали справи не містять. Відсутні також докази того, що наявні обставини, які б свідчили загрозу з боку матері для малолітнього сина, його здоров'я та розвитку.

У контексті доводів касаційної скарги позивача про наявність підстав для позбавлення відповідачки батьківських прав з огляду на її самоусунення від виконання батьківських обов'язків у зв'язку з проживанням за кордоном, колегія суддів зауважує, що як суд першої, так і суд апеляційної інстанції надали правову оцінку поданим позивачем доказам ухилення відповідачки від виконання своїх батьківських обов'язків у їх сукупності, та з урахуванням обставин проживання відповідачки за кордоном, неодноразово висловленого нею прохання до дитини переїхати проживати до неї, а також фактів періодичного спілкування її із сином, дійшли мотивованого висновку про недоведеність позивачем остаточного і повного ухилення відповідачки від виконання своїх обов'язків.

Водночас колегія суддів звертає увагу на те, що судом першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, було попереджено відповідачку про необхідність змінити своє ставлення до виховання сина, покладено на орган опіки та піклування контроль за виконанням матір'ю батьківських обов'язків щодо малолітньої дитини.

Відповідно до статті 410 ЦПК України суд касаційної інстанції залишив касаційну скаргу без задоволення, а судові рішення – без змін, зазначивши, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125005583>.

2.1.6. Справи щодо видачі обмежувальних приписів

Постанова Верховного Суду від 24.02.2025 у справі №569/11625/24

Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник, та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Докази, що додаються до заяви про видачу обмежувального припису, мають стосуватися місця вчинення домашнього насильства, ризиків безпеки постраждалої особи, вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, тобто докази мають стосуватися обґрунтованих побоювань з приводу того, що особа (кривдник) здатний вдатися до небезпечних проявів домашнього насильства у будь-якому його вигляді – психологічному, фізичному, економічному тощо. Це можуть бути докази застосування психологічного насильства, приниження гідності, жорстокого поводження з боку заінтересованої особи до заявника, катування, нелюдського поводження, що передбачає спричинення сильних фізичних та душевних страждань, тривалість і системність протиправної поведінки кривдника та докази того, що останній не усвідомлює серйозності негативних наслідків своїх дій, продовжує агресивні дії відносно заявника, не бажає змінювати свою поведінку, а тому існує ризик продовження кривдником таких дій, а отже, і необхідність застосування обмежувального припису є обґрунтованою.

1. Обставини справи

У червні 2024 року заявниця звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису стосовно колишнього чоловіка.

Заяву обґрунтовано тим, що вона разом із колишнім чоловіком проживають за однією адресою. Протягом останніх п'яти років її чоловік поводить себе агресивно, влаштовує скандали за місцем спільного проживання, ображає та принижує її, погрожував фізичною розправою та застосував відносно неї фізичне насильство, а також інші дії насильницького характеру.

Із січня 2020 року вона не веде з колишнім чоловіком спільного господарства, між ними відсутні взаємоповага та взаєморозуміння, у зв'язку із чим він звернувся до суду з позовом про розірвання шлюбу з тією метою позбавити її житла.

У травні 2020 року рішенням суду шлюб між ними було розірвано.

Працівниками правоохоронних органів видавалися термінові заборонні приписи стосовно кривдника, який, у тому числі, неодноразово притягувався до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 173-2 КУпАП.

Вироком суду в жовтні 2023 року колишнього чоловіка визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого статтею 126-1 КК України, та призначено йому покарання у вигляді 6 місяців арешту.

Незважаючи на це, він продовжує вчиняти насильство щодо неї, що негативно впливає на її емоційний стан.

Щоб забезпечити дієвий та ефективний спосіб захисту від повторного вчинення домашнього насильства щодо неї, просила видати обмежувальний припис стосовно колишнього чоловіка строком на 6 місяців, яким заборонити йому перебувати в місці спільного проживання (перебування) з нею; заборонити наблизитися на відстань ближче 100 метрів до місця її проживання; місця її перебування та роботи; заборонити йому вести листування, телефонні переговори з нею, або контактувати через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис стосовно колишнього чоловіка заявниці строком на 6 місяців, визначено такі тимчасові обмеження його прав: заборонено вести листування, телефонні переговори з заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що наявні обґрунтовані ризики вчинення кривдником домашнього насильства щодо заявниці.

Також місцевий суд виходив із того, що сторони проживають в окремих приміщеннях будинково-лодіння, тому у задоволенні обмежень щодо заборони кривднику перебувати в місці спільного проживання (перебування) із заявницею та заборонити наблизитися на відстань ближче 100 метрів до її місця проживання слід відмовити.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу заявниці задоволено. Рішення суду першої інстанції в частині незадоволених заявлених вимог скасовано.

Заяву про видачу обмежувального припису задоволено. Видано обмежувальний припис строком на шість місяців стосовно кривдника, яким визначити йому такі заходи тимчасового обмеження:

– заборонено перебувати в місці спільного проживання (перебування) із заявницею;

– заборонено наблизатися на відстань ближче ніж 100 метрів до місця проживання заявниці; місця її перебування та місця її роботи.

У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що заявниця довела наявність обставин, які відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дають підстави для задоволення заяви про видачу обмежувального припису на строк 6 місяців.

Колишній чоловік заявниці оскаржив постанову апеляційного суду в касаційному порядку, просив постанову апеляційного суду скасувати, залишити в силі рішення суду першої інстанції.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Основним нормативно-правовим актом, який регулює спірні правовідносини у цій сфері, є Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – Закон).

Відповідно до ч. 1 ст. 24 Закону до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належить, зокрема, обмежувальний припис стосовно кривдника.

У Законі визначено, що видача обмежувального припису є заходом впливу на кривдника, який може вживатися лише в інтересах постраждалих осіб та у разі настання певних факторів і ризиків.

Під час вирішення питання про наявність підстав для видачі обмежувального припису суди мають встановлювати, яким формам домашнього насильства піддавався заявник та оцінювати ризики продовження у майбутньому домашнього насильства у будь-якому його прояві.

Аналогічний висновок викладено у постановях Верховного Суду від 21.11.2018 у справі №756/2072/18 (провадження №61-19328св18), від 09.12.2019 у справі №756/11732/18 (провадження №61-49077св18), від 02.11.2020 у справі №336/3551/18-ц (провадження №61-1693св19), від 17.02.2021 у справі №766/13927/20-ц (провадження №61-17471св20).

У постанові Верховного Суду від 16.11.2022 у справі №127/9600/22 вказано, що: «...обмежувальний припис за своєю суттю не є заходом покарання особи (на відміну від норм, закріплених у КУАП та КК України), а є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функцію і направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки осіб, з огляду на наявність ризиків, передбачених вищезазначеним законом, до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та прийняття стосовно нього рішення у відповідних адміністративних або кримінальних провадженнях...».

Систематичність визначається з огляду на кількісний показник порушення правил співжиття протягом необмеженого проміжку часу. При цьому суттєвим є саме факт повторного вчинення одного й того самого правопорушення, що свідчить про те, що застосовані заходи впливу є безрезультатними (постанова Верховного Суду від 01.06.2022 у справі №161/16344/20).

У кожному конкретному випадку суди мають враховувати фактичні обставини справи та письмові докази, а заявник має довести факт вчинення фізичного та психологічного насильства відповідно до Закону.

Докази, що додаються до заяви про видачу обмежувального припису, мають стосуватися місця вчинення домашнього насильства, ризиків безпеки постраждалої особи, вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, тобто докази мають стосуватися обґрунтованих побоювань з приводу того, що особа (кривдник) здатна вдатися до небезпечних проявів домашнього насильства у будь-якому його вигляді – психологічному, фізичному, економічному тощо. Це можуть бути докази застосування психологічного насильства, приниження гідності, жорстокого поводження з боку заінтересованої особи до заявника, катування, нелюдського поводження, що передбачає спричинення сильних фізичних та душевних страждань, тривалість і системність протиправної поведінки кривдника та докази того, що останній не усвідомлює серйозності негативних наслідків своїх дій, продовжує агресивні дії у відношенні до заявника, не бажає змінювати свою поведінку, а тому існує ризик продовження кривдником таких дій, а отже і необхідність застосування обмежувального припису є обґрунтованими.

Як докази до заяви можуть додаватися, зокрема, протокол про адміністративне правопорушення, складений уповноваженою особою органів Національної поліції; терміновий заборонювальний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції; обмежувальний припис, винесений судом у кримінальному провадженні; інші документи, які засвідчують факт насильства; витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

У справі, яка переглядається, на підтвердження своїх вимог заявниця надала суду, зокрема, копію постанови суду від 05.06.2024, залишену без змін постановою апеляційного суду, якою колишнього чоловіка визнано винним у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 173-2 КУАП, із якої вбачається, що він вчинив домашнє насильство психологічного характеру відносно колишньої дружини та його діями останній могла бути завдана фізична та психологічна шкода. Це правопорушення має триваючий характер із березня 2023 року.

Із долучених до матеріалів справи копій термінових заборонних приписів стосовно кривдника вбачається, що у зв'язку зі скоєнням ним домашнього насильства відносно нього застосовувалися заходи термінового заборонного припису строком на 3, 7 та 10 (десять) діб, яким кривдника зобов'язано залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи; заборонено на вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи; заборонено в будь який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Окрім того, вироком суду від 27.10.2023 (справа №569/17692/21) кривдника визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, та призначено йому покарання у вигляді 6 (шести) місяців арешту.

Ухвалою апеляційного суду від 27.02.2024 вищевказаний вирок суду було скасовано у зв'язку із закінченням строків давності, передбачених ст. 49 КК України, кримінальне провадження закрито. Тобто закриття провадження відбулося з нереабілітуючих обставин.

Тимчасове обмеження права власності кривдника з метою забезпечення безпеки постраждалої особи шляхом встановлення судом обмежувального припису у порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», є легітимним заходом втручання у права та свободи особи. При вирішенні питання щодо застосування такого заходу суд на підставі установлених обставин справи та оцінки факторів небезпеки (ризиків) щодо вчинення домашнього насильства має оцінити пропорційність втручання у права і свободи особи, враховуючи, що ці заходи пов'язані із протиправною поведінкою такої особи.

Аналогічний висновок зроблений Верховним Судом у постанові від 28.04.2020 у справі №754/11171/19 (провадження №61-21971св19).

З урахуванням вищевикладених норм матеріального та процесуального права, наданих заявницею доказів суд касаційної інстанції погодився з висновками апеляційного суду про те, що заявниця довела наявність обставин, які відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» дають підстави для задоволення заяви про видачу обмежувального припису на строк 6 місяців.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125498424>.

2.1.7. Справи щодо інших сімейно-правових спорів

Ухвала Верховного Суду від 06.01.2025 у справі №361/10392/23

Зазначення підстав касаційного оскарження є лише вимогою до форми та змісту касаційної скарги відповідно до цивільного процесуального закону, проте не є безумовною підставою для відкриття провадження у малозначній справі.

1. Обставини справи

Позивачка звернулася до суду з позовом, у якому просила збільшити розмір аліментів, які стягуються з колишнього чоловіка на її користь для утримання спільної неповнолітньої доньки, визначивши розмір аліментів у твердій грошовій сумі з дня пред'явлення позову і до досягнення дитиною повноліття, а також стягнути з відповідача понесені нею додаткові витрати на доньку.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Збільшено розмір аліментів, що стягуються з батька дитини, частково задоволено вимоги щодо стягнення понесених позивачкою додаткових витрат на дитину, вирішено питання щодо розподілу судових витрат.

Постановою апеляційного суду скаргу позивачки залишено без задоволення, скаргу відповідача – задоволено частково, рішення суду першої інстанції в частині стягнення додаткових витрат скасовано та ухвалено в цій частині нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено. В іншій частині – рішення залишено без змін.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись з рішенням судів попередніх інстанцій, відповідач звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, яку мотивував, що скарга має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики.

На його думку, фундаментальність справи була обумовлена її критичним впливом на визначення чітких правових підходів у вирішенні питань, пов'язаних з регулюванням сімейних відносин у контексті:

- фінансових зобов'язань платника аліментів, який є фізичною особою – підприємцем, що працює на спрощеній системі оподаткування;

- установлення чіткої дати початку стягнення аліментів у збільшеному розмірі;

- припинення стягнення за раніше виданим виконавчим документом одночасно із вирішенням питання про зміну розміру аліментів.

Виняткове значення справи у розумінні скажника полягало у її критичному впливі на забезпечення прав дитини у разі несправедливого чи необґрунтованого рішення через ризик погіршення його фінансового становища та мало би негативний вплив на добробут доньки.

Судом було наголошено, що згідно зі статтею 129 Конституції України та статтями 2, 17 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) однією з основних засад цивільного судочинства є забезпечення апеляційного перегляду справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Механізм реалізації права на судовий захист визначає законодавець виключно в законах України (пункт 14 частини першої статті 92 Конституції України).

Так само і стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, закріплюючи право на справедливий суд, не містить гарантій щодо можливості касаційного оскарження всіх судових рішень.

Відсутність можливості оскарження рішення в касаційному порядку автоматично не створює порушення права на справедливий суд. Застосування передбаченого законодавством вартісного порогу для подання скарг до Верховного Суду є правомірною та обґрунтованою процесуальною вимогою, враховуючи саму суть повноважень Верховного Суду щодо розгляду лише справ відповідного рівня значущості.

Зазначення підстав касаційного оскарження є лише вимогою до форми та змісту касаційної скарги відповідно до цивільного процесуального закону, проте не є безумовною підставою для відкриття провадження у малозначній справі.

Відповідачем не було обґрунтовано належним чином фундаментальний характер питання права для формування єдиної правозастосовної практики в Україні, а також те, що справа становить значний суспільний інтерес або має для нього виняткове значення.

Відсутні підстави вважати, що розгляд саме цієї справи судом касаційної інстанції потрібен для забезпечення єдності правозастосовної практики. Аргументи відповідача зводяться до незгоди з оцінкою судами першої та апеляційної інстанцій зібраних доказів і встановлених обставин.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124302991>.

Постанова Верховного Суду від 05.03.2025 у справі №199/7566/22

Труднощі, пов'язані зі спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації, і завдяки тривалому контакту батьків поступово зникають. Спільна батьківська опіка, поділ батьківського часу сприяють спілкуванню між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносять користь стосункам матір-дитина і батько-дитина.

При вирішенні спору щодо визначення місця проживання дитини, батьківської опіки, поділу батьківського часу суд з огляду на найвищі інтереси дитини, справедливий рівновагу між конкуруючими інтересами кожного з батьків та інтереси громадянського суспільства, враховуючи обставини конкретної справи, уповноважений застосувати найкращий для дитини варіант батьківської опіки, отже, застосування судом тієї чи іншої моделі батьківської опіки,

поділ батьківського часу у визначеній судом пропорції не є виходом за межі позовних вимог про визначення місця проживання дитини, а є застосуванням принципу найкращих інтересів дитини.

Суд самостійно здійснює пошук і застосовує норми права для вирішення спору безвідносно до посилення сторін, але залежно від установлених обставин справи. Суд виявляє активну роль, самостійно надаючи юридичну кваліфікацію спірним правовідносинам, обираючи та застосовуючи до них належні норми права після повного та всебічного з'ясування обставин, на які сторони посиляються як на підставу своїх позовних вимог і заперечень, підтвердження доказами, дослідженими у судовому засіданні. Підсумок такої процесуальної діяльності суду знаходить відображення в судовому рішенні, зокрема у його мотивувальній та резолютивній частинах. Отже, обов'язок надати юридичну кваліфікацію відносинам сторін спору з огляду на факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яку юридичну норму слід застосувати для вирішення спору, виконує саме суд.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком. Позовні вимоги обґрунтував тим, що двоє його синів від попереднього шлюбу проживають з ним, перебувають на його повному утриманні. При цьому старший син самостійно виявив бажання проживати разом з батьком, у чому мати не чинила йому перешкод.

У зустрічному позові мати просила визначити місце проживання малолітнього сина з нею, посиляючись на те, що батько дітей всупереч її волі розлучив з дворічною дитиною, яка на той момент перебувала на грудному годуванні, тобто діяв всупереч молодшому сину та завдав шкоди його психічному здоров'ю, насильно позбавивши матері.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Керуючись тим, що малолітня дитина починаючи з липня 2022 року проживала зі старшим братом та батьком, який забезпечив належні умови для проживання, піклувався про її фізичний та духовний розвиток, врахувавши інші фактори, суд першої інстанції визначив місце проживання малолітньої дитини з батьком. У задоволенні зустрічного позову матері було відмовлено в повному обсязі.

Апеляційна скарга матері була задоволена частково. Місце проживання молодшого сина колишнього подружжя було визначено по чергово з кожним з батьків у такому порядку: два тижні з матір'ю, два тижні з батьком. У задоволенні інших позовних вимог сторін було відмовлено.

Постанову суду апеляційного суду мотивовано тим, що суд першої інстанції не звернув належної уваги на те, що дитина тривалий час проживає з батьком, має відповідні соціальні контакти за місцем проживання батька та виявляє, можливо, деякою мірою більшу прихильність до батька, однак, вочевидь, потребує і материнської турботи та безумовної любові, яка має позитивно впливати на її розвиток. Враховуючи, що батьки дитини проживають в одному місті, висловлюють бажання однаковою мірою піклуватися про свого малолітнього сина, кожен з них створив належні умови для проживання дитини, застосування моделі спільної фізичної опіки батьків щодо дитини у зазначених обставинах сприятиме співпраці батьків та забезпечить належне виховання та задоволення потреб дитини. Доказів, які б свідчили про неможливість відновлення та підтримання належного емоційного контакту між матір'ю та дитиною або шкідливість таких контактів для дитини, не з'ясувало.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Не погоджуючись з рішенням суду апеляційної інстанції, батько звернувся до Верховного Суду з касаційною скаргою, в якій посилався на те, що застосування спільної фізичної опіки над дитиною відповідатиме її найкращим інтересам передчасним, оскільки апеляційний суд не звернув уваги на те, що жодна зі сторін не надала належних доказів на підтвердження чи спростування можливості та доцільності по чергового проживання сина з кожним з батьків,

зокрема відсутні висновки відповідних фахівців, а отже, не перевіряв, чи не матиме саме почергова зміна місця проживання негативного впливу на стан дитини. Крім того, судом не було з'ясовано бажання кожного з батьків на застосування вказаної моделі, наявності у кожного з батьків часу та можливості, що дозволяє належним чином опікуватися дитиною саме почергово.

Зазначив, що питання про можливість і доцільність застосування такої моделі спільної фізичної опіки над дитиною сторонами у позовних заявах перед судом не ставилося, органами опіки та піклування та судом першої інстанції не перевірялося.

Окрім іншого, скаржник звернув увагу суду на можливі негативні наслідки роз'єднання братів, які проживають разом все життя та мають тісний емоційний зв'язок, враховуючи те, що старший син сторін виявив бажання проживати саме з батьком та зауважив, що суд апеляційної інстанції порушив принцип диспозитивності судового процесу, оскільки фактично вийшов за межі позовних вимог та своїх повноважень.

Мати, зі свого боку, висловила думку, що апеляційний суд правильно оцінив обставини життя дитини, які їй створив батько, та з огляду на відсутність обставин, які б перешкоджали проживанню з матір'ю малолітній дитині, яка потребує її уваги і піклування, дійшов законного висновку про єдиний можливий спосіб захистити права та найкращі інтереси вже чотирирічної дитини шляхом почергового проживання дитини з кожним з батьків, адже саме такий спосіб проживання підкреслює пріоритет інтересів дитини над інтересами батьків.

Суд – це фактично останній інструмент, який підлягає використанню при вирішенні сімейних спорів, коли спір неможливо вирішити іншим шляхом.

Водночас розлучення має відбутися таким чином, щоб батько і матір як і раніше співпрацювали при виконанні батьківських обов'язків.

У статті 5 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначено, що державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована, зокрема, на утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків; підтримку сім'ї, формування відповідального материнства і батьківства; виховання і пропаганду серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності у цій сфері; захист суспільства від інформації, спрямованої на дискримінацію за ознакою статі.

З огляду на зміст частини шостої статті 29 ЦК України фізична особа може мати кілька місць проживання.

Якщо це можливо, суди не повинні допускати розлучення братів і сестер.

При визначенні роздільного місця проживання дітей, з урахуванням конкретних обставин справи, окрім емоційного зв'язку між братами / сестрами необхідно звернути увагу на певні аспекти: чи не завдасть братам / сестрам істотної психологічної травми подальше роздільне проживання, а отже, чи може це вплинути на погіршення їхнього психічного та психологічного стану; різницю у віці між дітьми, чи мала місце опікування старшої дитини над молодшим братом / сестрою; чи є відчуття дітьми однієї сім'ї на час вирішення спору. Має значення також проживання в одному чи різних населених пунктах, відстань між ними, чи унеможливить віддаленість місця проживання дітей спілкування між ними; тривалість проживання кожного з дітей з батьком або матір'ю на час вирішення спору; чи не проявляв один з батьків байдужості до виховання тієї дитини, яка проживала окремо, тощо.

Спільне батьківство слід сприймати як координацію між дорослими у їхніх батьківських ролях і здатність підтримувати та допомагати один одному, воно сприяє покращенню співпраці між батьками та зменшенню ризику потенційних суперечок, оскільки така модель вільна від тягаря переможець-переможений.

Труднощі, пов'язані зі спільною опікою, належать до початкового періоду адаптації, і завдяки тривалому контакту батьків ці труднощі поступово зникають. Спільна батьківська опіка, поділ батьківського часу сприяють спілкуванню між батьками, мінімізації конфліктів та розчарувань, приносять користь стосункам матір-дитина і батько-дитина.

При вирішенні спору щодо визначення місця проживання дитини, батьківської опіки, поділу батьківського часу суд з огляду на найвищі інтереси дитини, справедливую рівновагу між конкуруючими інтересами кожного з батьків та інтересів громадянського суспільства, враховуючи обставини конкретної справи, уповноважений застосувати найкращий для дитини варіант батьківської опіки, отже, застосування судом тієї чи іншої моделі батьківської опіки, поділ батьківського часу у визначеній судом пропорції не є виходом за межі позовних вимог про визначення місця проживання дитини, а є застосуванням принципу найкращих інтересів дитини.

Суд самостійно здійснює пошук і застосовує норми права для вирішення спору безвідносно до посилань сторін, але залежно від установлених обставин справи виявляє активну роль, надаючи юридичну кваліфікацію спірним правовідносинам, обираючи та застосовуючи до них належні норми права після повного та всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх позовних вимог і заперечень, підтверджених доказами, дослідженими у судовому засіданні. Підсумок такої процесуальної діяльності суду знаходить відображення в судовому рішенні, зокрема у його мотивувальній та резолютивній частинах. Отже, обов'язок надати юридичну кваліфікацію відносинам сторін спору з огляду на факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яку юридичну норму слід застосувати для вирішення спору, виконує саме суд (близькі за змістом висновки Велика Палата Верховного Суду сформулювала у постановках від 15 червня 2021 року у справі №904/5726/19 (пункти 6.56-6.58), від 28 вересня 2022 року у справі №483/448/20 (пункт 9.58)).

Суди попередніх інстанцій встановили, що як батько, так і мати малолітнього сина належним чином ставилися до виконання своїх батьківських обов'язків, позитивно характеризуються, не зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами, створили належні умови для виховання та розвитку дитини, не застосовували домашнє насильство, у той же час між сторонами існують особистий конфлікт та неприязні відносини, що унеможливило вирішення питання про батьківську опіку щодо їхнього спільного сина у позасудовому порядку.

Залишаючи касаційну скаргу без задоволення, колегія суддів зазначила, що судом апеляційної інстанції визначено таке:

- сторони проживають в одному місті;
- позитивно характеризуються;
- висловлюють однаковою мірою бажання піклуватися про розвиток малолітнього сина.

Дитина з урахуванням його вікових особливостей, емоційної складової (вікової нерозвиненості вищих почуттів), індивідуально-психологічних властивостей, рівня розумового розвитку, а також умов мікросоціального середовища не спроможна надавати самостійну, усвідомлену оцінку кожного з батьків до неї, а обставини, які б підтверджували, вчинення сторонами дій, які б становили ризик безпечному та гармонійному розвитку дитини, відсутні, суд апеляційної інстанції дійшов мотивованого висновку про можливість застосування у цій сімейній ситуації моделі спільної батьківської опіки й відповідальності, з визначенням почергового проживання дитини з кожним з батьків.

Такий порядок батьківської опіки й відповідальності повною мірою відповідає визначеному міжнародними нормами та законодавством України принципу рівності прав батьків у спрах про опіку над дітьми та необхідності забезпечення якнайкращих інтересів дитини. Він спрямований на «воз'єднання» сина з матір'ю з урахуванням інтересів батька. Крім того, такий порядок буде сприяти забезпеченню спілкування дитини зі старшим братом, який, за його бажанням, залишився проживати з батьком, а також з молодшою сестрою, яка проживає з матір'ю.

Суд врахував висловлене обома сторонами бажання знайти порозуміння і допомогу від держави у питаннях виховання малолітнього, вирішувати усі найважливіші питання щодо життя їхнього спільного малолітнього сина за спільною згодою, із забезпеченням найкращих умов для благополуччя дитини, дотриманням інтересів обох батьків, що підтверджується доводами касаційної скарги та відзиву на неї, застосування моделі спільної батьківської відповідальності з визначенням почергового проживання дитини з кожним з батьків, що має сприяти зростанню дитини у благополучному середовищі з повноцінною присутністю у її житті як батька, так і матері.

Колегія суддів наголосила, що визначений судом апеляційної інстанції порядок почергового проживання дитини з кожним з батьків має реалізовуватися у їхній взаємній співпраці з дотриманням безпекових питань та усвідомлюванням потреб сина у контакті з кожним з батьків.

Рішення другої інстанції було підтримано колегією суддів та зазначено, що апеляційний суд повно встановив фактичні обставини справи, правильно застосував норми матеріального та процесуального права до спірних правовідносин та, надавши належну правову оцінку фактичним обставинам справи і поданим сторонами доказам, дійшов обґрунтованого висновку про можливість застосування у конкретній сімейній ситуації моделі спільної батьківської опіки й відповідальності.

Висновки суду апеляційної інстанції з урахуванням встановлених у цій справі обставин не суперечать висновкам Верховного Суду, на які містяться посилання у касаційній скарзі.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673487>.

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

СТАТТЯ 8 КОНВЕНЦІЇ (ПРАВО НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ)

GAVRYLYAK v. Ukraine (№60692/16)

Відсутність ефективного розслідування тверджень заявниці про жорстоке поводження з нею з боку її родичів з метою впливу на рішення про продаж нею будинку – порушення.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (листопад 2024 року). Рішення за період із 01.11.2024 по 30.11.2024 / Відп. за вип.: С. В. Гаврилюк, Д. О. Мудрак, А. А. Петренко, Т. В. Простибоженко, О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2025. – 79 с. за посиланням <https://cutt.ly/vrcaXxTT>

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

3.1. Дисертації

Матусевич А. Л. «Особливості адміністративно-правового захисту прав і свобод дитини в Україні»

Дата захисту 24.12.2024.

Місце захисту: Науково-дослідний інститут публічного права.

Автореферат:

<https://sipl.com.ua/wp-content/uploads/2024/11/aref%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf>

Дисертація:

<https://sipl.com.ua/wp-content/uploads/2024/12/dis%D0%9C%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf>

Ригіна О. М. «Права дитини в США: історико-правове дослідження»

Дата захисту 27.02.2025.

Місце захисту: Національний університет «Львівська політехніка».

Автореферат:

<https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Ryhina-O.-M.-Referat.pdf>

Дисертація:

<https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/Dysertatsiia.pdf>

3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

1. Ольга Розгон «Висновок органу опіки та піклування як доказ при оспорюванні позбавлення батьківських прав»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/10217-visnovok-organu-opiki-ta-pikluvannya-yak-dokaz-pri-osporuyuvanni-pozbavleniya-bat-kivs-kih-prav.html>

2. Юрій Бабенко «Чи реально компенсувати гроші, вкладені у ремонт квартири іншого подружжя?»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/10035-chi-real-no-kompensuvati-groshi-vkladeni-u-reмонт-kvartiri-inshogo-podruzzhya.html>

3. Лариса Гретченко «Підліткова агресія й насильство: куди дитині звернутися за захистом»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/9922-pidlitkova-agresiya-j-nasil-stvo-kudi-ditini-zvernutisya-za-zahistom.html>

4. Ольга Розгон «Неповернення дитини до місця її постійного проживання»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/9967-nepovernennya-ditini-do-miscya-ii-postijnogo-prozhivannya.html>

5. Зухейр Абдельтіф «Визнання батьківства у Бельгії: підстави, процедури та особливості для українців»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/9966-viznannya-bat-kivstva-u-bel-gii-pidstavi-proceduri-ta-osoblivosti-dly-a-ukrainciv.html>

6. Анастасія Присяжнюк «Поділ майна подружжя за попереднім договором: що говорить законодавство»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/9950-podil-maina-podruzzhya-za-poperednim-dogovorom-sho-govorit-zakonodavstvo.html>

7. Анастасія Присяжнюк «Специфіка позовної давності у спрах щодо поділу майна подружжя»

Посилання: <https://unba.org.ua/publications/9909-specifika-pozovnoi-davnosti-u-sporah-shodo-podilu-majna-podruzzhya.html>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>